

LÄRARHANDLEDNING TILL METROPOLIS – LUND PÅ MEDELTIDEN

Textsammanställning: Kristina Bakran & Yvonne Sandberg
Våren 2006

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

Förrummet

Runstenar	5
Runalfabetet futhark	6
Offerlund	6
Uppåkra	6
Monter 1 – Centralort före Lund	7
Modell över Skånes äldsta kyrka	7
Monter 2 – Äldre än Lund	7
Monter 3 – Kristen mission	7
Monter 4 – Första lundabon	8
Monter 5 – Korsvägar	8
Knut den store	8
Monter 6 – Engelska myntmästare	8
Kulturpelaren	8
Stavkyrkan	10

Herrorummet

Monter 8 – Vapenmakten	10
Monter 9 – Till häst	11
Monter 10 – Nöjen	11
Monter 11 – Till Guds ära	11
Hur gick en gudstjänst till?	12
Monter 12 – Lärdom	13
Monter 13 – Folkliga traditioner	13
Monter 14 – Maktens symboler	14
Gravsten från ca 1300	14
Bildkvader	14

Vardagsrummet

Modell över Lund	15
Lunds första tid – kommentarer till bebyggelsen	15
Klosterstaden	16
Monter 15 – Jordbruk	16
Monter 16 – Nyckelmakten	17
Monter 17 – Kvinnogöra	17
Monter 18 – Härden	17
Monter 19 – Bänken och bordet	18
Högtider, fest och nöjen	18
Monter 20 – Barndom	19
Monter 21 – Personlig utrustning	19
Monter 22 – Sjukvård	20
Renlighet och personlig hygien	21
Monter 23 – Barnkista	21
Sankt Stefans kyrka och kyrkogård	21

Världsrummet

Kartan	22
Uret i golvet	22

Hur reste man under medeltiden?	22
Monter 24 – Nordatlanten	22
Monter 25 – England	23
Monter 26 – Heliga platser	23
Monter 27 – Bysans	24
Monter 28 – Den muslimska världen	24
Monter 29 – Östersjöområdet	24
Lagrummet	
Makten i Lund	24
Monter 30 – Stadssigill	25
Monter 31 – Borgerskapet	25
Monter 32 – Myntverket	25
Monter 33 – Kungens bestraffning	25
Fyndrummet	27
Arbetsrummet	
Jord, vatten, luft och eld	26
Monter 34 – Vatten	27
Monter 35 – Fiskaren	27
Monter 36 – Slaktaren	27
Monter 37 – Skomakaren	28
Monter 38 – Kammakaren	28
Hörnstolpe av ek	28
Monter 39 – Tegelmästaren	28
Monter 40 – Murarmästaren	28
Monter 41 – Timmermannen/snickaren	29
Monter 42 – Tunnbindaren/bägarmakaren	29
Monter 43 – Stenhuggaren	29
Monter 44 – Smeden	29
Monter 45 – Svärdfejaren	29
Monter 46 – Guldsmeden	30
Monter 47 – Krukmakaren	30
Monter 48 – En låssmeds skrotlager	30
Monter 49 – Fönsterglas	30
Monter 50 – Gjutaren	30
Monter 51 – Vaxhandel	31
Monter 52 – Köpmannen	31
Monter 53 – Brynen	31
Monter 54 – Klädeshandel	31
Monter 55 – Köpmannen	31
Monter 56 – Ansikten	31
Helgonbilder	32
Monter 57 – Bondeupproret	33
Förvandlingsrummet	
Monter 58 – Landsknektsdolk	34
Monter 59 – Silverskatt	34
Monter 60 – Adels lyxföremål	34
Modell över Fru Görvels gård	34

Fru Görvels levnadsöde	34
Monter 61 – 76 Fru Görvels föremål	35
Kakelugn från omkring 1560	35
1678 Slutet för renässansens Lund	35
Filmsalongen	36
Modell över staden Lund år 1085	36
Litteratur	37
Litteraturtips	38

Handledningen utgår från montertexterna som är skrivna av Claes Wahlöö och Lars Salminen. Vissa teman fördjupas men handledningen ger på inget sätt någon total beskrivning över Lunds medeltid utan fokus ligger på ett förtydligande till själva utställningen.

Fakta är hämtad till största delen från böckerna; *Metropolis – ärkebiskoparnas och kungarnas Lund*, Claes Wahlöö och *Medeltidens Lund*, K Arne Blom och Claes Wahlöö.

Vi följer utställningens disposition; *Förrummet*, *Vardagsrummet*, *Herrorummet*, *Världsrummet*, *Lagrummet*, *Arbetsrummet* och *Förvandlingsrummet*. Till de olika rummen finns också korgar/lådor som innehåller föremål, böcker, bilder och texter som eleverna kan använda sig av.

FÖRRUMMET

Rummets gestaltning: offerlund med blåmålade askar, träskulpturen *Kulturpelaren*, montrar: 1-6.

Inledning: Rummet handlar om övergångsskedet mellan det hedniska och det kristna, om staden Lunds grundläggning.

Korg/låda 1 innehåller:

Lilla runstenen

Branston Brian. *Gudar och hjältar i nordisk mytologi*. Berättelsen om Yggdrasil. 1978

Enoksen Lars Magnar. *Skånska runstenar*. 1999

Trenter Laura & Kovanen Erika. 2001. *Gräv efter spår*. 2001

Kulturens Årsbok 1998, *Metropolis Daniae - ett stycke Europa*

Luva i linne, lila mössa, grön sammets mössa

1 känga, 1 sko med grönt tyg, 1 sko

Runstenar

Vad är en runsten och varför restes den?

En runsten är en stor sten med bilder och runor eller både och. Seden att resa stenar är mycket gammal. Först reste man bautastenar, utan text eller bilder, eller så gjorde man stora gravhögar för att hedra personer som utfört något hedersvärd och för att visa makt. Senare uppfann nordborna runorna och då restes runstenar ofta vid landsvägar. De flesta runstenar restes vid mitten av 900-talet och fram till början av 1100-talet.

JÄTTINNAN HYRROKKIN

Bilden föreställer jättinnan Hyrrokkin. Hon rider på en varg med ormar som tyglar. Enligt den nordiska mytologin fick Hyrrokkin vid guden Balders begravning tillkallas för att skjuta ut båten med hans lik i havet. Stenen är ett exempel på den nordiska mytologin/religionen innan kristendomen infördes.

Bildstenen ingick ursprungligen i det berömda monumentet från omkring år 1000 i Hunnestad nära Ystad.

VÄRING

Runinskriften: *Esbjörn och Tomme de satte denna sten efter Gunne Hands söner Roe och Lekfröd*.

Bilden föreställer sannolikt en väring - en medlem i det kejsrerliga gardet i Konstantinopel.

Enligt bysantinska källor bar väringarna sina yxor på axlarna med eggarna uppåt. Någon av de döda männen tycks ha varit i kejsarens tjänst. Runstenen ingick ursprungligen i det berömda monumentet från omkring 1000 i Hunnestad nära Ystad.

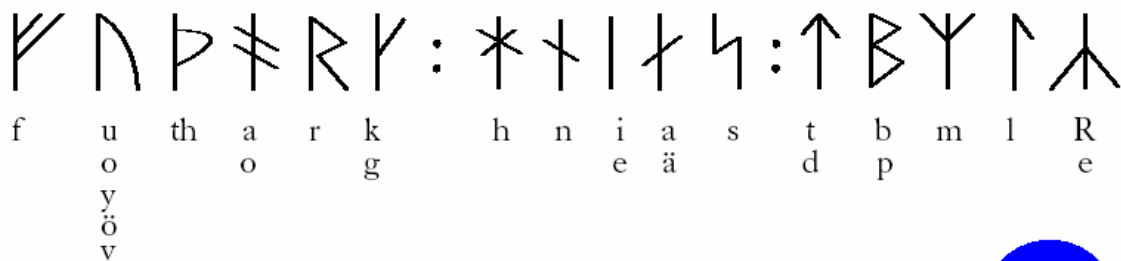
KRISTET KORS

Runinskriften: *Esbjörn satte denna sten efter Gunne Hands son Tomme*. Tolkar man bilden som ett kristet kors, kan man se stenen som ett exempel på att kristendomen nu börjar göra sitt intåg.

Runstenen ingick ursprungligen i det berömda monumentet från omkring 1000 i Hunnestad nära Ystad.

Läs mer om runstenar i [Skånska runstenar](#), Lars Magnar Enoksen.

Runalfabetet futhark

Offerlunden

De blåmålade stammarna gestaltar en offerlund. Man har offerat en häst vars huvud ses uppsatt i ett träd. Offerlunden har sannolikt legat strax norr om Lund och var så välkänd att den bara kallades Lund (en). Därav fick staden sitt namn. Offerlunden låg vid en källa, den blå färgen ska associera till vatten.

Figuren som man kan skimra mellan askarna kan vara asaguden Tor (Han var en populär gud bland bönderna. Han red över himlen i en kärra som drogs av bockar, han slog med sin hammare Mjölner och framkallade på så sätt åska. Han var stark men inte speciellt klipsk.).

Uppåkra

Asatron - Hedendomen, innan staden Lund fanns. Studera trämodellen över gården vid monter 1. Det här var tiden innan städerna fanns. Människorna bodde i gårdar med sin familj, släkt och trälar. Gården var basen för ekonomin och den sociala ordningen. Denna trygga värld som de kände till kallade de för *Midgård*. Här bodde också halvgudar och gudar. I mitten av Midgård låg *Asgård* som var gudarnas boning. Utanför den inhägnade gården bredde ängar och betesmarker ut sig och en och annan odlingslott. Bortom detta kom skogen. Skogen var vidsträckt och här lurade faror. Denna otrygga värld som de inte kände till kallade de för *Utgård*. Här bodde jättar och troll. Runt hela jorden fanns Midgårdssormen. Eftersom människorna på ett helt annat sätt än idag rörde sig mitt i naturen är det kanske inte så konstigt att de tänkte sig att i alltings mitt fanns ett stort träd, jätteasken Yggdrasil. Dess rötter sträckte sig ner i jorden och dess krona bredde ut sig över himlen.

Läs mer i [Gudar och hjältar i nordisk mytologi](#), Brian Branston.

Kartan på väggen visar centralorter och trelleborgar äldre än Lund. Vikingatidens slut (ca 970-tal).

Skåne var uppdelat i många små hövdingadömen eller småkungadömen. I slutet av 900-talet (960) förändrades samhället. En dansk kungasläkt, Harald Blåtand (Gormsen), lyckades ena

riket till en dansk kristen stat. Harald hade övergivit sin gamla tro på asagudarna och övergått till kristendomen.

Harald bar det gåtfulla namnet Blåtand. Knappast för att hans tänder var svarta. Blå betydde mörk eller svart. Det gamla engelska ordet tan eller thane betyder en sorts hög hövding. Man kan tänka sig att Harald bar namnet Den svarte hövdingen.

Harald Blåtands son Sven Tveskägg (Svend Haraldsen, namnet betyder inte att han skulle ha två skägg, snarare saknade han skägg, däremot skulle han ha mustascher som hänger ner över hakan) lyckades 987 ta makten från sin far. Kungen och kyrkan skapade Lund som en maktbas. Platsen valdes med omsorg, nära den gamla offerlunden, sannolikt också vid ett gammalt vägskäl. Dock saknar platsen tillgång på rinnande vatten. Redan från början var man tvungen att gräva brunnar. Satsningen på den nya staden visade sig vara lyckad. Snart blev Lund Nordens metropol, moderstad, med myntslagning och ärkebiskopssäte.

Studera monter 1 – Centralort före Lund – siluett av Torshammare

Innehåller: diverse dräktspännen, smycke, fem fibulor, treflikigt spänne.

Tre och en halv kilometer söder om Lund ligger Uppåkra som var Skånes politiska, religiösa och ekonomiska centrum från vår tideräknings början till slutet av 900-talet. Där kan Strut - Harald som sannolikt var kung över Skåne vid 900-talets mitt ha härskat. När södra Skandinavien enades till ett danskt kungarike utkonkurrerades Uppåkra av den nya kristna staden Lund och vid 900-talets slut blev Uppåkra en vanlig by. Vid undersökningar under 1990-talet har många och utomordentligt rika fynd gjorts i Uppåkra. Här visas ett urval av dräktsmycken från första årtusendet.

Föremålen tillhör Lunds Universitets Historiska Museum.

Modell över Skånes äldsta kyrka

Rekonstruktion av Lunds och Skånes äldsta kända kyrka. Kyrkan låg väster om Stortorget och bör ha invigts strax före 990 eftersom den äldsta daterade gravläggningen är från detta år. Kyrkan invigdes sannolikt till den heliga treenigheten (Sankt Trinitatis) men kan ha kallats Drotten som var det nordiska namnet för Gud. Byggherre var troligen den danske kungen Sven Tveskägg och i kyrkan verkade de tidiga missionsbiskoparna i Lund. Kyrkan har sina närmaste förebilder i Tyskland. Sven Tveskägg dog i England 1014 och enligt en 1100-talskälla togs hans kropp hem till Danmark och begravdes i den trefaldighetskyrka han låtit uppföra. Det kan mycket väl ha varit i denna Lunds första kyrka.

Studera monter 2 – Äldre än Lund- siluett, kombination av kors och Torshammare

Innehåller: dräktspänne, dräktnål, dräktspänne, kruka, vikt, beslag, metallskott ämbar.

Det finns i lundamaterialet en del föremål som är äldre än staden. Inflyttade lundabor hade med sig saker som de kanske en gång ärvt. Det är fråga om föremål från 800- och 900-talen. Lund kännetecknas annars av den fullständiga frånvaron av spår efter bosättning äldre än 990-talet.

Studera monter 3 – Kristen mission – siluett av kors

Innehåller: relikskrin, beslag till biskopsstav, dräktspännen, korshängsmycke, pectoralkors.

Skåne kristnades från flera håll. Beslaget till en biskopsstav som är från 800-talet, härstammar från Irland. Det kan ha kommit med någon av de första missionsbiskoparna redan i slutet av

900-talet. Relikkorset (högst upp) kommer från en bysantinsk tradition, och kan vara tillverkat antingen i Georgien eller i Kievområdet. Korset, som är från tidigt 1000-tal, bars i en kedja om halsen kan ha innehållit en flisa av Kristi kors. Flera av de små korsen och dräktsmyckena kommer däremot från Tyskland.

Studera monter 4 – Första lundabon – siluett av mansfigur i profil

Innehåller: skelettdelar och en träbit från bräderna till gravkistan

Den äldsta kända graven i Lund undersöktes 1974.

Det finns inte mycket kvar av den äldsta lundabon, men benfragmenten tyder på att det var en man i sjuttioårsåldern. Träbiten är från en av kistbräderna. Den har använts för att med dendrokronologi datera gravläggningen till 990.

Studera monter 5 – Korsvägar – siluett av drakhuvud (associerar till drakhuvuden som fanns i fören på vikingaskeppen) Innehåller: myntskatt

Lund anlades vid en gammal väg i en tid då samhällsmönster och trosföreställningar bröts mot varandra. Den lilla silverskatten från en grav på Lunds äldsta kyrkogård visar att den hedniska synen på döden ännu levde. Gravgåvan är med sin blandning av engelska, tyska och ett arabiskt mynt ett uttryck för brytningstiden. Kanske har den döde själv deltagit i krigståg mot England och fått del av de lösensummor - danagälder - som engelska kungar avkrävdes. Skatten lades i graven cirka 997. Silverbitarna berättar att penningekonomi inte rådde. Knut den Store och hans drottning Elfgiva skänker ett förgyllt altarkors till kyrkan New Minster i Winchester. Elfgiva var av nordisk stormannasläkt. 1017 gifte sig Knut med Emma som var änka efter den engelske kungen Ethelred och Elfgiva sändes hem till Danmark med sina och Knuts två söner. Efter sin död i Shaftesbury 1035 begravdes Knut den Store i kyrkan Old Minster i Winchester

Förstorad målning efter en illustration i New Minsters Liber Vitae från cirka 1016 -1020

Knut den Store (kartan på väggen visar hans rike)

Studera monter 6 – Engelska myntmästare

Innehåller: mynt av myntmästaren Ulfkil, två dräktspännen, stödkäpp

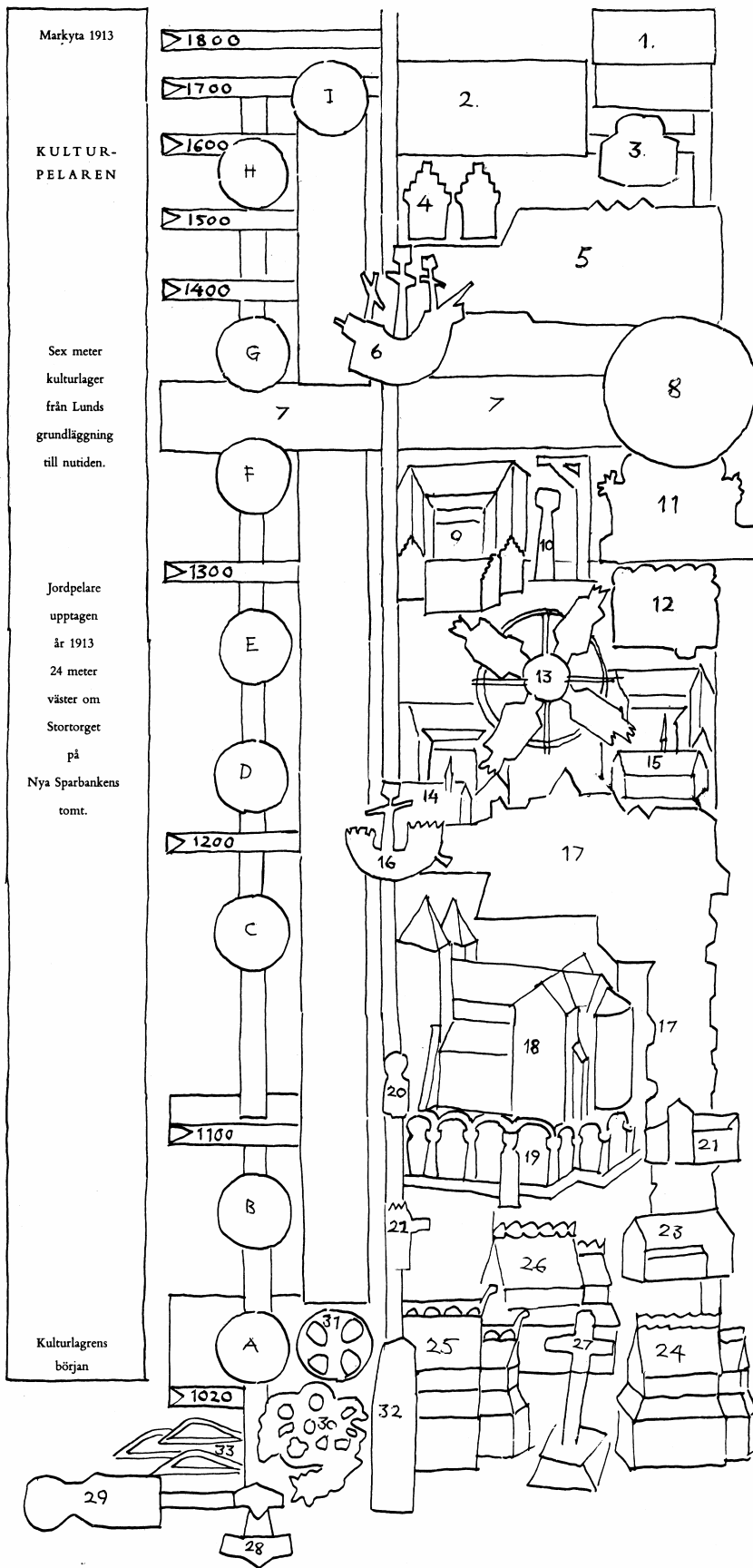
Många engelska myntmästare var verksamma i Lund under 1000-talets första hälft. Ett exempel är Ulfkil som sannolikt var bördig från Danelagen i östra England. Han slog mynt i Lund, men var även guldsmed och tillverkade smycken. Käppen är signerad med hans namn i runor och dekorerad i anglosaxisk stil.

Kulturpelaren

Kulturpelaren är en skulptur gjord av Torsten Treutiger 1959. Skulpturen är en översikt över Lunds historia.

Bredvid Kulturpelaren finns en sex meter djup jordpelare, ett kulturlager från Lunds grundläggning till nutid. Ett kulturlager är ett snitt ur marken, (soptipp). Jordpelaren togs upp 1913 väster om Stortorget. Vid sidan om jordpelaren hänger keramikkräml från respektive århundrade.

Ett tips är att stå på andra våningen i Vita Huset och titta ner på jordpelaren så att eleverna förstår att den går sex meter ner i marken (och inte upp!).

BESKRIVNING AV KULTURPELAREN

Skulpturen utförd av *Torsten Treutiger* 1959

- 1 Korsvirkeshus från tiden strax efter stadens brand 1678.
 - 2 Slaget vid Lund den 4 december 1676.
 - 3 Universitetet invigdes 1668.
 - 4 Riksrådet Lave Brahes och fru Görvel Fadersdotter Sparres gård vid Södergatan.
 - 5 Ärkebiskop Tuve Nilsson försvarar Lundgård mot svenske kungen Karl Knutsson 1452.
 - 6 Handelskepp. Lundaköpmän gjorde handelsfärder med egna fartyg. Ett sådant beslagtogs av lybeckarna 1393.
 - 7 Dödsdans. Digeröden härjade i Danmark 1348—1349.
 - 8 Borgarnas i Lund sigill, anskaffat c:a 1350.
 - 9 Sankt Peters nunnekloster av benediktinerorden. Stiftat kort efter 1145. Återuppfört i regel vid mitten av 1300-talet.
 - 10 Spöpåle, »kaga», funnen vid Stortorget.
 - 11—12 Borgmästare med stadens nycklar och rådmän. Stadens råd nämnes första gången 1303, borgmästare 1337.
 - 13 Lyckans hjul. Under medeltidens senare del ofta förekommande symbol för livets växlingar.
 - 14 Svartbrödraklostret, grundat 1223.
 - 15 Gråbrödraklostret, grundat 1238.
 - 16 Handelskepp. Lunds sjöfarande köpmän hade sedan 1170-talet en egen sammanslutning, det ännu kvarlevande Knutsillet.
 - 17 Sockenkyrkor. Förutom klosterkyrkorna byggdes i Lund under medeltiden tjugo kyrkor för territoriella socknar. Deras namn och belägenhet ses å den utställda modellen över Lund vid medeltidens slut.
 - 18 Domkyrkan, invigd 1145. Nordens ärkebiskopskyrka 1103-1536.
 - 19 Domkyrkans krypta, invigd 1123, med »Jätten Finn».
 - 20 Domkyrkans och Lundastiftets skyddspatron Sankt Laurentius med det halster, på vilket han led martyrdöden.
 - 21 Helgeandshuset för vård av fattiga sjuka och äldre, beläget strax innanför södra stadsporten. Stiftat vid 1100-talets mitt.
 - 22 Konung Knut den helige, bärande en modell av den av honom c:a 1080 grundade första domkyrkan.
 - 23 Allhelgonaklostret av cluniacenserorden, stiftat på 1080-talet.
 - 24—26 De äldsta kyrkorna, stavkyrkorna Sankta Maria, Sankt Clemens och Sankt Stefan.
 - 27 Torgkorset, symbol för den av konungen garanterade friden på torggatan. Stod strax söder om domkyrkan.
 - 28—32 Hedendom och kristendom.
28 Torshammare 29 Guden Tor 30 Vikingatidsspanne
31 Konsekrationskors 32 Runstenen från Helgonbacken.
Inskrift: »Torgisl, son av Esge Björnsson, reste dessa stenar efter sina båda bröder Olof och Ottar, goda landmän».
 - 33 Tre högar öster om staden i närheten av det ställe där skånska landstinget samlades. Efter stadens tillkomst flyttades såväl marknaden som landstinget till stadens torggata.
- A—I Kungalängd.
A Knut den store 1018—1035
B Knut den helige 1080—1086
C Valdemar den store 1157—1182
D Valdemar Sejr 1202—1241
E Kristofer I 1252—1259
F Magnus Eriksson 1332—1360
G Margareta 1387—1412
H Kristian II 1513—1523
I Karl X Gustav 1658—1660

Rester av stavkyrkan vid Kattesund

Till höger i rummet syns nederdelen på några stavar som kommer från en stavkyrka som ca 1050 byggdes sydväst om Stortorget. Stavarna visar kyrkans östra korvägg. Det var en gång i tiden en stor stavkyrka, 26 meter lång. Omkring 1100 revs kyrkan, genom att man högg av stavarna. Nederdelen bevarades i marken fram till våra dagar då arkeologerna grävt fram dem. Kyrkan är utmärkt i stensättningen i Kattesund. Kyrkan har inget känt skyddshelgon. Den hade byggts med de kraftiga väggplankorna satta i rännor i marken. Denna byggnadsteknik kan ha kommit från England.

Ett kyrkobygge i Lund (Text till runstenen på väggen till höger)

Inskriften på denna runsten från mitten av 1000-talet, lyder: *Toke lät kyrka bygga och ...* Detta intressanta dokument namnger en person som bekostade byggandet av en stavkyrka. Kyrkan var antingen Sankt Stefan eller Heligkors. Toke har varit en av de ledande männen i 1000-talets Lund, kanske i kungens tjänst. Flera andra betydande män och kvinnor lät liksom Toke bygga kyrkor för sin själs frälsning och för att ha makt över den kristna kulturen. Inte mindre än 19 kyrkor uppfördes i Lund under 1000-talets senare del och 1100-talets början.

Originalen till avgjutningen finns i Köpenhamn.

HERRERUMMET

Rummets gestaltning: röda pelare med guldmönster. Mellan pelarna finns montrar samt en baldakin med biskopens gravsten (kopia). Montrar: 8 – 14

Inledning: Rummet handlar om makten i Lund. Det fanns tre maktcentra: kungsgården, ärkebiskopsgården och domkyrkan. Det här rummet ska visa på hur den kungliga och kyrkliga makten stack som en pil in i den vanliga människans vardag.

Korg /låda 2 innehåller:

Illustrationer

Harrison Dick. *I Arns fotspår*. 2002 (rikt illustrerad)

Lidbeck Lena Nyberg Anders. *Riddarnas värld* 2003 (rikt illustrerad)

Longour Michèle. *Riddarborgar*. 2002 (rikt illustrerad, bilderbok)

Kulturens Årsbok 1999, *Perspektiv på traditioner. Det skrivna ordets makt. Ett medeltida perspektiv*. Anders Lundberg. 1999

Mungiga och benflöjt, glaspärlor, Schack, Dam, Bräde och Kvarn (=backgammon), Hnefatafl – Handfaste, gåspenna, pergament (=getsinn), vaxtavla.

Studera monter 8 – Vapenmakten

Innehåller: svärd, armborsttrissa, dolkfäste, doppskor, svärdshjalt, yxa, stidshandske, ringbrynja, spjutspetsar, dolkar, slida, lansspets.

Vapnen var maktens redskap och tecknet på överhöghet. Svärdet var en av kungamaktens viktigaste sinnebilder. Trohetseden till kungen svors av herremännen genom att de berörde hans svärd. Kvalitetsklingar till dolkar och svärd köptes från vapensmedjor på kontinenten. Vanligare soldatvapen som yxor, klubbor, spjut, armborst och pilbågar tillverkades lokalt liksom enklare skyddsvapen.

Kungen var ständigt på resande fot. Han hade ett stort område att bevaka, ibland besökte han

Lund och bodde då i kungsgården. När kungen besökte Lund red han in med sitt väpnade följe som markerade hans våldsmakt. På kungsgården togs skatter emot som ofta bestod av mat och dryck och andra förnödenheter till det kungliga följet. När han befann sig i Lund anordnade man stora fester.

Studera monter 9 – Till häst

Innehåller: sadeltäcke, stigbyglar, sporrar, betsel, hästsko

De väpnade ryttarna rekryterades ur herremännens led. Stigbyglar och sporrar var hjälpmedel för krigaren till häst. Hans utrustning var dyrbar och striden till häst krävde långvarig träning. Kavalleriet var medeltidens mest glansfulla vapenslag och länge dess mest effektiva på slagfältet.

Riddare var dubbade väpnare, vilket innebar att de förutom att de var godsägare tidvis också var yrkesmilitärer. De tillhörde en herre (vilken kunde tillhöra kyrkan eller kungen) som kunde skicka dem på olika krigiska uppdrag. Under dubningen svor de trohetseden; tjäna Gud, de svaga och de fattiga, alltid lyda min herre, aldrig stanna upp inför fiende, skydda de goda mot de onda. Det fanns inte många riddare i själva staden Lund, de bodde i sina gods utanför staden. När deras herre befann sig i staden red de in i procession för att upphöja hans makt.

Riddarna visade också upp sig när det deltog i torneringar på torget i samband med kröningar av kungar och drottningar, kungabröllop och fastekarnevaler.

Källa: Riddare. 1997. Gravett Christopher.

Läs mer om Idel ädel adel. www.ts.skane.se

Studera monter 10 – Nöjen

Innehåller: kranium av hund, schackpjäser, tärningar, spelbrickor, spjut, stekspett, knivskaft, pilspetsar, bågare, klumppil, flöjter, mungigor, bälte och slida till kniv drakhuvudet = ändbeslag till dryckeshorn

Herremännen hade nöjen som vanliga människor inte kunde eller fick ägna sig åt. Jakten på kronhjort och rådjur var ett exklusivt privilegium för överklassen. Man jagade högvilt med spjut och armborst, man sköt småvilt som ekorrar med klumppilar för att inte skada de eftertraktade gråverks-skinnen. Grillat kött var lyxmat. Dryckessederna skilde sig från gemene mans. Man spelade schack och bräde med luxuösa pjäser av bergkristall och elfenben. Schackspelets ursprungsland är Indien. Via Persien och Kina och den arabiska världen kom spelet till Europa under 1100-talet. Från början var det ett krigsstrategiskt spel som spelades på samma sätt världen över. Senare kom spelet att förändras; det krigiska tonades ner istället anpassades pjäsernas utformningar och rörelser till det europeiska feodalsamhället, allt från bönder till kung och drottning. Källa: Kulturens årsbok 1998, Schack. Det medeltida feodalsamhället i miniatyr, Peter Carelli.

Andra spel som förkom var olika brädspel såsom hnefatafl, bräde (backgammon), kvarnspel (spelet går ut på att man ska placera tre brickor i rad på spelbrädet och därmed bilda en kvarn), dam (de båda spelarna ska försöka beslagta eller blockera motspelarens brickor. Man använde ett schackbräde som underlag), kortspel (dök upp på 1370-talet i Europa), tärningsspel. Källa: Populära spel under medeltiden 1996, Magdalena Jonson, Kalmar läns museum.

Studera monter 11 – Till Guds ära

Innehåller: oblatshedar, rökelsekar, klocka (att ringa på mässorna med), ljussax, oljekärl, krucifix, likkors, vindflöjel, krucifixbeslag, oljelampa, golvplattor, ampulla, relikgömma,

radband, chrismatorium användes till dopceremonin.

Alla kyrkor i Lund försågs med mer eller mindre dyrbara inventarier. Föremålen var nödvändiga för gudstjänsten. Sådant som emaljerade relikskrin och processionskors köptes från Frankrike men mycket kunde tillverkas lokalt av hantverkare som fick en god kund i kyrkan. Prakten i kyrkorna liksom i prästernas dräkter tjänade naturligtvis också syftet att tala om gudsríkets härlighet. Det är inte mycket av den kyrkliga glansen som bevarats i kulturlagren. Liturgins föremål var helt enkelt inte ting som man gjorde sig av med hur som helst.

Kyrkan hade sedan den slagit rot en central plats i vardagen. Tron var en livsform som inte bara märktes i mässfirandet utan också i det vardagliga livet. Alla människor i Lund var kristna (dvs katoliker).

”Föreställningen var att Gud hade skapat världen och var med om allt som skedde på jorden. Gud var en del av livet och stod för det goda, men det onda fanns också. Livet var fullt av motsatser; ont – gott, Gud – djävul, himmel – helvete, vardag – fest. Man bad till Maria. Helgon var hjältar och förebilder som man också tillbad.

Den kristna tron styrde mycket av vad man gjorde och tänkte. Man försökte leva efter *de sju dygderna*; tro på Gud, hoppas på frälsning och evigt liv, visa kärlek till Gud och sina medmänniskor, vara rättvis i alla lägen, vara modig och våga stå för sina åsikter, vara måttfull och dela med sig, söka kunskap, både teoretisk och praktisk, för att klara ett bättre liv.

De sju dödsynderna beskriver hur man *inte* skulle vara; girig, en frossare (vräka i sig mat och dryck), avundsjuk, vred, argsint, likgiltig, högmod (tro att man är värd mer än andra), vällustig (att bara tänka på sig själv även när det går ut över andra)

Om man inte följde reglerna kunde man genom bikten få syndernas förlåtelse. Man skulle bikta sig minst en gång om året. Sen skulle man dessutom gottgöra felet genom att bli vän med sin ovän eller ge dubbelt tillbaka om man stulit. Man kunde dessutom få göra en pilgrimsvandring som botgöring (se kapitel Världsrummet).

Människorna trodde på ett liv efter döden. Hade man levt ett gott liv kom man till himlen, hade man levt ett syndigt liv kom man till helvetet. Men innan dess genomgick alla själar reningselden vilket skedde i skärselden. Själens vägdes på en vågskål där människans gärningar bedömdes. Om man var mycket rik skulle man ge bort en del av sin rikedom eftersom den kunde göra så att vågskålen tippade åt fel håll. Den vanliga människan trodde att de hade lättare att nå paradiset än påvar, biskopar och kungar eftersom dessa inte levde som de lärde”. Källa: www.kalmarlansmuseum.se

Hur gick en gudstjänst till?

”Gudstjänsten var ett mysterium och ett skådespel för de medeltida människorna. Det var här man mötte Gud och den himmelska världen.”

"In nomine Patris et Filii et Spiritus Sancti. Amen" (I Faderns, Sonens och den Helige Andes namn. Amen). Så började den medeltida gudstjänsten. Mycket av det som prästen sa var på latin. Människorna lärde sig att känna igen vissa ord och uttryck. Men det viktigaste var inte att man förstod allt. Det var viktigare att man såg och upplevde. Rökelse och vaxljus gav luktupplevelser och förmedlade en särskild stämning. Ibland vände sig prästen mot folket och sa: *"Dominus vobiscum"* (Herren vare med er) och folket svarade *"Et cum spiritu tuo"* (och med din ande).

Det viktigaste i gudstjänsten var nattvardsfirandet. När prästen höjde brödet och sa "*Hoc est corpus meum*" (detta är min kropp) klämtade man i en speciell klocka, primklockan. Likadant var det när han höjde vinet. Alla skulle se det under som skedde. Bröd och vin blev Kristi kropp och blod.

Det fanns inga bänkar i kyrkan. Människorna kände det säkert som en fördel att kunna vandra omkring lite i kyrkan, speciellt om det var kallt. Under vintern var det inte ovanligt att man placerade ut fyrfat med glödande kol för att man skulle kunna värma sig.

Prästen predikade bara vid vissa speciella fester, vid särskilda helgondagar eller vid påsk och jul. Predikan skedde då på folkspråket, det vill säga på svenska i Sverige, på danska i Danmark. Predikan var alltid kort. En gudstjänst en vanlig söndag tog 40-45 minuter, en festdag kanske lite längre tid. Förutom mässan på söndagen läste prästen tideböner varje dag. Det var korta bönegudstjänster med normalt bara några enstaka personer närvarande".

Källa: www.kalmarlansmuseum.se

Läs mer om **Lunds Domkyrka**. www.lundsdomkyrka.org

Studera monter 12 – Lärdom

Innehåller: gåspennor, stylus, bokbeslag, vaxtavla, vaxglättare, sigill med bild av Maria med Jesusbarnet, bokomslag i läder, infattningsstenar, pergamentprickare (kalkeringsredskap), raderkniv, pergamentlinjerare.

Den bokliga bildningen var knuten till kyrkan. Det var där arvet från antiken bevarades och fördes vidare. I Domsolan utbildades de blivande prästerna och i domkapitlets boksamling hade de tillgång till ett av Nordens största bibliotek. Vaxtavlor och styli (skrivstift) samt pergament-prickare och radérknivar för brevskrivning och bokpräntning är spår av kyrklig lärdom. Böckerna var dyrbara och hade ofta konstfulla beslag. Prästerna lärde sig latin som all gudstjänst hölls på. Bibeln fanns bara på latin. Latinet var kyrkans internationella språk. I Lund fanns också vid Gråbrödraklostret ett slags högskola, som grundades 1438 och kallades Studium Generale.

Tips: I Kulturens utställning *Bokkulturen* kan man studera runskrifter och handskrivna biblar.

"Det var främst pojkar i samhällets övre skick som fick gå i skola. Skolan var ofta knuten till kyrkan eller klostren. De fick lära sig läsa, skriva och räkna. Om man skulle bli präst läste man vidare och fick undervisning i ämnen som en präst kunde ha nytta av. Om man skulle bli hantverkare fick man gå som lärling. En del flickor fick undervisning i hemmen eller på nunnekloster". Källa: www.kalmarlansmuseum.se

Studera monter 13 – Folkliga traditioner

Innehåller: rötterna ska symbolisera gömda föremål, vätteljus, ben med ristade runor, åskstenar (bildades där blixten slog ner, trodde man.) eller yxor (Tors hammare?), amulett av bärnsten som ser ut som kors, liten yxa som hängsmycke, björntänder, bandvävsbricka, mortelstöt/fallossymbol?, skelett av ett nyfött barn, sjöborrar, testikeldolk, ellaskål (djurknäskålar som man trodde var älvornas matskålar), spelpipa till säckpipa

Parallellt med den kristna tron fanns också folktron som fanns inom alla samhällsskick. Kyrkan försökte bekämpa folktron som hade sitt ursprung i den förkristna tiden, men de fick acceptera den. Folk försökte förklara sin tillvaro med hjälp av övernaturliga varelser såsom

jättar, troll, vättar, drakar, älvor, mylingar osv. Dessa varelser kunde både vara goda och onda. Människan skyddade sig i sin vardag med hjälp av olika föremål och besvärjelser.

Barn som inte hunnit döpas fick inte begravas i vigd jord. Vid härden i ett hus i Lund har ett nyfött barn påträffats begravt. Troligtvis var barnen odöpt, oäkta och mördat. Som odöpt kom barnet inte till himlen utan fick spöka som en myling, gengångare.

Läs mer om folketro: **Vardagsskrock** 1982. Carl-Herman Tillhagen
Älvor, vättar och andra väsen 1986. Ebbe Schön.
Kulturens årsbok 1999. **Laddade fornsaker**. Peter Carelli.

Studera monter 14 – Maktens symboler

Innehåller: svärd, skedar, fingerringar, patén, kalk, relikskrin, processionskors, stridsyx, skölkärl. Oljelampa från kyrkan. Kopia av ärkebiskopen Jens Brostrups (ärkebiskop 1472 – 1497) gravsten.

Den högsta makten - kungen och kyrkan - manifesterade sig med symbolföremål. Man hade dyrbara svärd som detta från biskopssmedjan i Passau; i ärkebiskopens hird kunde yxor med biskopens och kungens vapenbilder bäras. Dyrbara guldringar och importerade mässingsskålar att tvätta händerna i hörde de mäktiga till. I kyrkorna fanns påkostade importerade emaljerade processionskors och likaså importerade relikskrin med emaljinläggningar. Nattvardsritualen var uttrycket för de kristnas förening med Gud, men den var också ett av medlen för kyrkan att härska över själarna i församlingen.

Gravsten från ca 1300

Gravstenen kommer från Sankta Maria Minors kyrkogård. Under den fanns två stenkistor.

Texten på gravstenen lyder:

HIC REQUIESCUNT GODSCALCUS FILIUS DOMINI GODSCALCI ET UXOR SUA
CECILIA FILIA DOMINE AGNETIS ANIME EORUM REQUIESCANT IN PACE AMEN.

I översättning:

”Här vila Gotskalk, son av herr Gotskalk, och hans hustru Cecilia, fru Agnes dotter. Må deras själar vila i frid. Amen.”

Vem Gotskalk var är inte känt, men graven avslöjar att han varit en förmögen och respekterad borgare som haft råd med en ovanligt påkostad grav för sig och sin hustru. Klasskillnaderna i staden tydliggjordes under högmedeltiden också i gravar som anlades inne i kyrkorna och som kunde vara murade med tegel.

Bildkvader

Stenen kommer från Sankt Mikaelns kyrka och har sannolikt suttit inmurad i ytterväggen över en dörröppning. Det är ärkeängeln Mikaelns strid med draken som avbildas. Sankt Mikaelns kyrka uppfördes på 1100-talets andra hälft och revs efter reformationen 1536. Bildkvadern återfanns sekundärt inmurad i Kanikresidensets bottenvåning över ett utloppshål för avloppsvatten.

WARDAGSRUMMET

Rummets gestaltning: rödfärgade montrar längs väggarna med olika siluetter i fronten på montrarna. Dödsallar som bård längs väggen, modell över staden Lund. Montrar: 15 – 23

Inledning: rummet handlar om den vanliga människans vardag. Under hela medeltiden var självhushållet en mycket viktig del av stadsgårdarnas ekonomi. Staden var en handelsplats där hantverkare och köpmän fanns, men den medeltida borgaren var också bonde, dock inte alla.

Korg/låda 3 innehåller:

Illustrationer

Mogensen Lone. *Jätten Finn*. 1999 (rikt illustrerad, bilderbok)

Swahn Jan-Öjvind. *Fil, fläsk och falukorv*. 2000

ull och lin, para ihop rätt tyg med rätt råmaterial, sisare, eldstål och flinta, snurreben, topp, örter, salva och tvål.

STUDERA MODELLEN ÖVER 1500-TALETS LUND

Ritad av Ragnar Blomqvist

Modellerad av R. Vidos

Reviderad 1981 av Claes Wahlöö

Längdskala: 1:1000

Höjdskala: 1:400

Läget för Sankt Jörgens hospital öster om Lund faller utanför modellen

Det finns en separat lista över kyrkor, kloster, hospital och portar i Lund.

Lunds första tid - kommentarer till bebyggelsen

Den första bebyggelsen fick en ganska lantlig prägel. De första invånarna byggde sina gårdar på samma sätt som i byn. Detta ledde till en ganska fri och oregelbunden bebyggelsestruktur kring de äldsta gatorna. Utmärkande var att bebyggelsen inte orienterade sig mot gatorna. De bättre besuttna byggde så kallade långhus. Kring långhusen grupperades mindre ekonomibyggnader och enklare boningshus med *lerklinade flätverksväggar*.

Längre fram i mitten av 1000-talet skedde en omplanering av Lund. Då fick Danmark en ny stiftsindelning och Lund delades in i elva socknar med en kyrka i varje socken. Detta medförde också att boningshusen kom att ligga vid gatorna. Lund blev mera stadsläk.

Under senare delen av 1000-talet ändrade bebyggelsen karaktär då kom trähusen, sk *resvirkeshus*. Kyrkorna under 1100-talet byggdes av sten. Domkyrkans invigning 1145 var höjdpunkten på kyrkobyggnaden. I denna bebyggelsebild ingick dock de första tegelhusen – till exempel Karnikresidenset. Sannolikt kom teglet till Lund redan under 1100-talets andra hälft. Men de som på bredare front kom att introducera tegelbyggnaden var svartbröderna (dominikanerna), som kom till Lund 1222.

Vid 1200-talets slut introducerades ett nytt sätt att bygga hus. Då gjorde *korsvirket* sin entré i Lund. Det var ett billigt och virkesbesparande sätt att bygga på. Korsvirke och halmtak kom att dominera stadsbebyggelsen i Lund ända fram till 1800-talet. Kring domkyrkan och vid Lundagård fanns det dock rikligt med tegelbyggnader. De tillhörde kungen, ärkebiskopen och domkapitlet. Området kan sägas ha bildat en stad i staden och detta markerades tydligt av muren som sträckte sig runt området (se bild i korg över Domkyrkan). Det som var speciellt med Lund var de många kyrkorna som var byggda av sten och de fyra klostren; Svartbrödraklostret, Gråbrödraklostret, St Peters nunnekloster samt Allhelgonsklostret alldeles norr om staden. De var alla murade av tegel.

Klosterstaden

Det är tänkbart att de bröder som var knutna till Lunds domkyrka redan under andra delen av 1000-talet var *benediktiner*. De levde inte i ett kloster, för något sådant har aldrig varit knutet till Domkyrkan. Det hindrade nu inte att dessa kaniker levde ett klosterliknande gemensamhetsliv. Kanik var namnet på medlem av domkapitlet. Det första klostret som grundades i Lund (vilket skedde före 1089) var ett benediktinkloster med munkar, *Allhelgonaklostret*, egentligen Sankta Maria och Alla Helgons kloster (se bild i korg). Grundaren hette Benedikt av Nursia (480-547). Benediktinerna arbetade med fattigvård och välgörenhet, men bedrev också jordbruk och trädgårdsodling. Klostret stod kvar efter reformationen och sekulariserades slutgiltigt 1558.

Det andra klostret grundat inom benediktinorden var *Sankta Maria och Sankt Peders kloster* (se bild i korg) som grundades 1145. Det lär i dagligt tal kallats för nunneklostret. Reformationen medförde inte att systrarna omedelbart drevs bort från klostret, utan de fick bo kvar så länge de levde, eftersom de inte utgjorde något hot mot reformationen eller sekulariseringen.

Dominikanorderns grundare var Dominikus av Guzman (1170-1221). På grund av den svarta mantel och kapuschongen kallades de för svartbröder. Det var en orden som snabbt fick spridning över Europa. Det första dominikanklostret i Norden var det som grundades här i Lund 1221 (se bild i korg). Medlemmarna skulle avstå från egendomar och leva på allmosor, dominikanerna var en tiggardorder. De predikade i sina kyrkor, på gator och torg och var ett märkbart inslag i stadsbilden.

Franciskanernas orden grundades av Franciskus av Assisi (1182-1226) 1223. Ordensdräkten är grå och de kallades för gråbröder. De skulle leva fattiga och predika om bättring och frid. Det de ägde skulle de skänka åt de fattiga och själva leva på sitt arbete eller i nödfall allmosor. Vid 1200-talets slut utvecklades ordern till en tiggardorden, knöts närmare påvestolen och blev ett starkt stöd till kyrkan. De ägnade sig också åt själavård och gjorde betydande insatser inom vetenskapen. Gråbrödrarklostret grundades 1238 i Lund (se bild i korg). 1432 grundades ett studium generale, som var det medeltida namnet på universitetet här i Lund. Detta blev Nordens första högskola och här bedrevs undervisning från 1438 fram till reformationen 1536 då bröderna drevs bort och kyrkan och klostret revs.

Läs mer om **Kloster i Skåne**. www.ts.skane.se

Varje monters framsida har en utsågad siluett som förtydligar monterns innehåll.

Studera monter 15 – Jordbruk, siluett av tjurhuvud

Innehåller: yxa, åderbill, högaffel, hökrok, lie, lövkniv, ryktskrapa, kätting, spade, skära, tjuderpåle, lekare, gödselgrep, klubba

Självförsörjningsgraden var hög när det gällde djurhållning och odling. Tunga sysslor som plöjning, sådd och skörd sköttes säkert av männen, men det är farligt att dra för strikta gränser mellan manligt och kvinnligt i vardagsarbetet. Fram till 1200-talets mitt svarade de ofria – trälarna - för mycket av arbetet i stadsgårdarna. I stadens utkanter fanns betesmarker och här kunde alla stadsbor släppa sina djur, de var sk allmänningar. Hästar och nötkreatur drevs ut på bete. Innanför vallarna gick svinen lösa på gator och torg. Hästen var i första hand ett riddjur, det var oxarna som användes i jordbruket som dragdjur. Geten var viktig för mjölkens och skinnets skull man höll även lamm och får. Från mindre fjäderfå som höns fick man ägg och kött. Kanske hade man även duvor. Hunden använde man till vakt eller till vallning. Hos de rika

fungerade den även som sällskapshund och jakthund. Dessutom fanns vildhundar som angrep människor och tamdjur. Katten var ett viktigt husdjur som höll efter råttor och möss.

Intill bostadshuset fanns till att börja med en have= trädgård. Där odlades nyttoväxter såsom dill, raps, vitlök, sallad, rättika, olika gröna växter som kunde ätas, men även blommor och kryddor. Det förkom även fruktträdgårdar där man odlade äpplen, päron, plommon, krikon, sur – och sötkörsbär, krusbär. Fyra sorters haver utvecklades under medeltiden då nya växter infördes tack vare klosterväsendet. I trädgården växte fruktträden. I örtagården (fanns främst i klostren) odlades blommor, medicinal – och lökväxter. Kålgården var haven bland annat för kål, ärter, bönor, rovor, morötter, rotpersilja, pepparrot. I humlegården odlades humle. Efterhand som staden växte flyttades odlingarna till utkanterna. Till staden hörde dessutom åkermark där främst havre, korn och råg odlades.

Studera monter 16 – Nyckelmakten, siluett av nyckelhål

Innehåller: korg, nycklar, lås, bultlås, ämbar, laggkärl, tråg, krukor, kannor, krus

Husfrun hade kontrollen över det inlåsta. Det ankom på henne att inför vintern se till att visthusboden var välfylld och att ansvara för hushållningen med den lagrade maten. Nyckelmakten var ett konkret uttryck för maktindelning i stadsgården. Tusentals nycklar till skrin, kistor och dörrar har tillvaratagits vid utgrävningarna. Det var mycket som man kände sig tvungen att låsa om trots att stöld betraktades som ett mycket grovt brott. Frun i ett välbärgat hushåll hade många nycklar i sin knippa. I visthusboden förvarades maten i en uppsättning av krukor och träkärl, medan det torkade och rökta hängde fritt. Tröskeln och dörren var en mycket viktig social gräns i den medeltida gården. In i huset trädde ingen främmande utan medgivande. Nyckeln stod för egendom och överlämnades på tröskeln vid köp och försäljning av en gård.

Studera monter 17 – Kvinnogöra, siluett av kvinna

Innehåller: tvinningsredskap, sländtrissor, nålar, slynggaffel/bindnål?, sländstav, knappnålar, vävtyngder, hank?, saxar, sisare, korvstopningshorn, bakhäll, mortelstöt, mortel, degspade, linklubba, skäktekniv, korvpinnar, pall, ämbar, tråg, ostränna, lock till smörkärna, foderskoffa, frörepa, stöt till smörkärna, frö och kärnor.

Många sysslor i vardagslivet var knutna till kvinnorna. Allt som hade med textiltillverkning att göra föll på deras lott. Fåren skulle klippas, ullen skulle kardash och spinnas innan det var dags att väva eller sticka den till tyg. Linet skulle skördas och behandlas i flera steg innan det kunde vävas till linne. All sömnad av kläder var kvinnogöra. Med stor sannolikhet svarade kvinnorna också för utfodringen av djuren. Mjölknigen och tillverkningen av smör och ost var kvinnogöra som hade med matlagningen att göra. Bröd bakades på tunna bakhällar av sten vid härden. Under den äldre medeltiden (1000-1200) var det kvinnor som svarade för tillverkningen av hushållskeramiken, svartgodset som inte drejades och som brändes i enkla gropar. Det föll på kvinnans lott att samla in vad naturen kunde erbjuda; bär, frukt och nötter.

Läs mer om Arvslagar och kvinnans lott www.ts.skane.se

Studera monter 18 – Härden, siluett av eldslågor

Innehåller: gryta, visp, grytkrokar, stekvändare, eldstål, eldslagningssten, slev, härd, hängkärl, penningpung.

Maten lagades på härden. Det var den som värmdde huset. Vid härden samlades man för samvaron efter arbetsdagen. Under Lunds två första århundraden var härden hushållets centrala samlingspunkt. Härden blev dessutom ett administrativt begrepp när kungen lade en härds katt - arnagälden - på gårdarna. Lundaborna bodde nämligen på kungens mark. Så småningom fick man uppbyggda spisar och då förändrades utseendet på kokkärnen. Trebensgrytor började tillverkas på 1200-talet och bronsgrytor blev vanligare på 1300-talet. Under 1000-talet förekom det grytor av täljsten från Norge. Nästan allt kött koktes. Stekt färskt kött var lyxmat. Det var viktigt att få fart på elden när morgonen kom och därför var det vanligt med nedgrävda krukor vid härdarna där glöder förvarades över natten.

Studera monter 19 – Bänken och bordet, siluett av stolsrygg

Innehåller: handlykta, stolsrygg, skedar, knivar, skålar, kåsa, pokaler, laggkärl, fat, diskar, tallrik, kagge, kanna, krus, bågare, ljusstakar, tappningskranar.

Vid bordet satt husbonden på sin stol och på bänkarna satt husfolket ordnat i social rangskala. Trälarna och deras barn stod under Lunds äldsta tid lägst. Husbonden fördelade brödet och maten. Bordet var med andra ord ännu en plats i hushållet där den sociala ordningen tydliggjordes. Vid bordet kunde främlingen endast slå sig ner med husbondens medgivande. Fattiga kunde släppas in genom dörren där de fick avvakta att några matbitar blev över till dem.

Till bordet hörde serveringskärl och diskar (skivformiga trätallrikar). Från 1200-talet blev blyglaserade kannor vanliga. På bordet kunde också finnas enkla belysningsanordningar som oljelampor av svartgods och under medeltidens senare del i välbärgade hem ljusstakar och ljusförsedda lyktor. Ännu enklare belysningsanordningar hade man i trästicker som sattes i blosshållare av järn som antingen kunde stå på golvet eller fästas i väggen.

”Den medeltida maten varierade mycket mellan vardag och fest, mellan fattig och rik. En vanlig dag åt en hantverkarfamilj gröt och bröd till frukost, kålsoppa eller rotfruktsgryta med bröd och salt sill till middag. Man drack öl eller vatten. Ölkonsumtionen var hög. Brännvin drack man inte utan det ansågs vara medicin. Vin var dyrt och det var inte många som hade råd att köpa det. När det var fasta fick man inte äta kött eller festmat. Då åt man istället fisk. Varje fredag var en fastedag. Före påsk och jul var det långa fastetider. Mer än hälften av årets dagar var fastedagar. Dagen efter en lång fasta var en stor festdag. Så var det på påskdagen och juldagen.

När man hade fest slog man på stort. Det kunde serveras många rätter, kanske tio – femton olika. Man kryddade maten med kryddor som peppar, kanel, nejlika, ingefära eller saffran. En festmåltid i stadens gille eller på påskdagen kunde bestå av löksoppa, rågbröd, kallskuret (korv, blodkorv) och kokt gädda eller lutfisk, kött, rotfruktsgryta och fruktkompott. Till detta drack man öl och/eller franskt vin. För att maten skulle hålla sig under vintern saltade eller torkade man den”. Källa: www.kalmarlansmuseum.se

Högtider, fest och nöjen

De helger som firades i första hand var jul, påsk, pingst samt ett antal lokala helgondagar och Mariadagar, eller vårfrudagar. Dessa var de centrala kyrkliga högtiderna. Det fanns ett offentligt högtidsliv och ett privat. Firandet av de centrala kyrkliga högtiderna skulle alla delta i. Söndagar och vissa helgdagar var vilodagar då det skulle råda frid. Begick man brottsliga handlingar under dessa perioder straffades man hårdare än vanligt.

Medeltidsmänniskan roade sig på fritiden. Nöjena var mångahanda. Barn kunde leka med kapphästar, gå på stylvor, spela topp, gunga, gå på stylvor, skjuta med blåsrör. De äldre roade sig med idrottsliga lekar, spelade med kaglor, sköt med armborst och pilbåge. Bollspel med luftfyllda djurblåsor lockade många. Vidare tävlade man i löpning, hopp, kast med olika föremål. Till staden kom kringresande gycklare som bjöd på olika upptåg, liksom musikanter som spelade säckpipa, flöjt, dragtrumpet, harpa och olika slags stränginstrument.

Studera monter 20 – Barndom, siluett av barn

Innehåller: barnstol den sk sittlådan, islägg, vinare, doppsko till ispik, miniatyrkrus, skullra, spelkolor, skor, leksaksbåt, toppsnurra, leksakssvärd, leksaksdolk, dikopp, klot, stigbygel.

Barnen ägnades mycket omsorg och det fanns en barndom med lekar och leksaker. Många leksaker fungerade som rollskapare för vuxenlivet. Dödligheten var hög i späda åldrar och det var därför viktigt att ta hand om de friska barnen så bra man kunde. Om barn skadades eller blev sjuka uppsökte föräldrarna helgongravar för att be för dem. Sittlådan från 1000-talet är den äldsta kända i Norden. Vi känner i den lätt igen den nutida "babysittern". Dikoppen av trä var medeltidens motsvarighet till nappflaskan. Leksakerna kunde vara enkla och tillverkade av material som fanns till hands eller mer komplicerade som skullror och djur av keramik. Leksaker tillverkades också av ben. Ett exempel på detta är isläggarna - de medeltida skridskorna.

"Som fynden berättar lekte, stegade barnen under medeltiden precis som barn gjort i alla tider. Beroende på föräldrarnas yrken och sociala rang blev uppväxten olika. Barn till rika adelsmän, kungar och furstar förde en annan tillvaro än barnen i staden. Adelsbarnen uppfostrades och skolades till att föra släktens traditioner vidare, där målet var ett bra giftermål som kunde bibehålla släktens makt och rikedomar. Föräldrarna bestämde vem barnen skulle gifta sig med.

Barn till hantverkare eller handelsman fick en annan skolning. De var barn upp till tio års ålder. Vid tio till tolv års ålder skolades de in i vuxenvärlden och fick börja hjälpa till med enklare arbetsuppgifter. För söner var målet att de så småningom skulle vara upplärda i sin fars yrke. Döttrarna lärdes upp av sina mödrar för att senare kunna sköta ett hushåll. Pojkar och flickor gifte sig normalt vid 17 – 20 års ålder". Källa: www.kalmarlansmuseum.se

Studera monter 21 – Personlig utrustning, siluett av man och kvinna

Innehåller: dräktnålar, remändesbeslag, remsöljor, armring, halsband, halskedjor, dräktspännen, knivskaft, fingerringar, knivar, stödkäpp, kammar, kamfodral, hyskor, pärlor, nyckel, isbrodd, sisare, knivslida, hängbryne, dolkfäste, väska, bjällror.

Det finns ett rikt textilmaterial från Lund, men allt består av småfragment som nästan inget berättar om vilka kläder de en gång ingått i. Analyser visar dock att man gärna klädde sig färgglatt även om färgerna som hos herremännen inte lyste utan var mera dämpade. Två saker ingick alltid i den personliga utrustningen - kniven och kammen. Som tillbehör till kniven hade man ofta ett litet skifferbryne. Knivar, nycklar, brynen och elddon bars lättåtkomliga i bältet eller i en läderpung som också fästes vid bältet. Medeltidsmänniskan pyntade sig gärna med olika smycken och granna dräktspännen som var nödvändiga eftersom kläderna saknade knappar.

"Kläder berättade mycket om människorna. Man kunde se om det var en rik köpman, en hantverkare, munk, nunna, fattig bonde. Det var också stor skillnad mellan vardagskläder och festkläder. En man hade till vardags en knälång kjortel eller kolt och hosor. Runt huvud och hals bar han en hätta ibland försedd med strut baktill. Var det kallt kunde han svepa in sig i en

varm mantel. Allt var gjort i ylle. Kvinnorna hade en underklänning, särk, i grovt linne och ovanpå detta en överklänning, surcot, med eller utan ärmar, i ylle. Barnen hade på sig en enkel linne- eller yllekolt, på huvudet en hätta eller kilmössa.

Rika personer kunde gå klädda i sammet eller siden, ofta i vackra färger. Pälskläder av ekorre eller hermelin kunde de också bära. Vardagskläderna gjordes i hemmen av linne och ylle. De finare tygerna importerades.” Källa: www.kammlarlamuseum.se

Titta på bilderna i korgen för att se exempel på kläder!

Studera monter 22 – Sjukvård, siluett av flaska

Innehåller: propp, spatel, dubbelstilet, åderlåtningsskiv, örslev med nagelpetare, salvesked, salvekrus, apotekskärl, miniatyrkrus, sil, två pincetter, krycka, fingertuta (bandage till skadade fingrar). De fyra spiralerna ska symbolisera de fyra kroppsvätskorna; slem, gul- och svart galla och blod.

Sjuka kunde söka vård i klostren eller vända sig till Helgeandshuset (se bild i korg) som låg vid södra ändan av Stora Södergatan. Det fanns kunskap om olika verksamma läkeörter också inom den folkmedicin som läkekonorna behärskade. Salvor av olika slag användes flitigt. Benbrott och sårskador kunde behandlas. Däremot stod man maktlös inför allvarliga infektionssjukdomar som pesten.

Helgeandshuset var stadens sjukvårdsinrättning som kyrkan hade en viss kontroll över. Föreståndaren kallades för provisor eller gårdsmästare och denne ledde ett konvent av systrar och bröder, vilkas uppgift var att ta hand om de intagna. Helgeandshusens uppgift var att i första hand ta hand om de sjuka, men även att försörja de gamla och fattiga. Dessutom bedrevs en viss åldringsvård för dem som kunde betala för sig. Det fanns en särskild avdelning för sinnessjuka, dårkistan. De behandlades knappast utan man trodde att de var besatta av djävulen och spärrades oftast bara in. Läkare som fanns på helgeandshuset hade någon form av medicinsk utbildning, men frågan är om de egentligen kunde bota. De kunde ordinera svettkurer, åderlåtning och behandling med örter. På medeltiden trodde man att sjukdomar uppstod när obalans rådde mellan de fyra kroppsvätskorna blod, slem, gul galla och svart galla. En vanlig ordination var åderlåtning för att bli av med det orena i blodet. Till detta användes särskilda åderlåtningsskivor som man använde när man öppnade en ven och tömde blod. Kirurgiska ingrepp gjordes av bardskär, han som rakade och klippte, medan ren medicinering ordinerades av läkaren. Ordet hospital kommer från latinets *hospitalis* som betyder gästfri, gästvänlig. Från början var det barmhärtighetsinrättningar där sjuka, orkeslösa och fattiga vårdades. Dessutom fanns både klosterhospital och profana.

Spetälskan kunde man inte göra något åt. De spetälska isolerades i ett klosterliknande liv i Sankt Jörgens hospital (se bild i korg) öster om stadsgränsen. Förutom spetälskesjuka fanns här också sinnessjuka. Den spetälskesjuka var levande död. Den som blev sjuk fick vara med om sin egen begravning i symbolisk form. Med familjen samlad runt omkring fick den sjuka sätta sig på gravkanten, medan prästen läste dödsbönnen och öste jord över den sjukes huvud. Därmed förlorade den spetälska alla sina rättigheter och betraktades som död. Tillgångarna fördelades bland de anhöriga.

Döden var ständigt närvarande i medeltidsmänniskans liv. Dödsbänken på väggen är inte funna i gravar utan i kyrkogårdsjord. De är efter gravar som förstördes redan på medeltiden. De representerar alla de anonyma lundabor som en gång levde i staden, samtidigt är de en påminnelse om den stora dödligheten som fanns.

Renlighet och personlig hygien

Medeltidsmänniskan badade i genomsnitt en gång i veckan, på lögaredagen. Liksom andra nordbor badades det bastu. Senare under 1600-1700-talen blev badandet ovanligare. Det som vi idag uppfattar som smuts och lukter var för medeltidsmänniskan fullkomligt naturliga dofter. De levde ju på ett helt annat sätt än vi med djuren och naturen. Men de som kunde tvättade sig och höll sig rena. Före måltiden var det regel att tvätta sig, vilket man också gjorde efteråt. Huvudlöss var vanliga under medeltiden och människorna försökte på alla sätt bli kvitt dem genom att kamma sig. Ur växtriket fick man tvättmedel till både kläder och kropp. Man gjorde väldoftande tvålar och salvor.

Nästan 10 offentliga badstugor är kända från Lund. Men det fanns också privata. En del badstugor utvecklades till glädjehus, bordeller. Att man och kvinna badade gemensamt är ett faktum, men i vilket utsträckning detta förekom är inte känt. Under 1500-talet stängdes badstugorna i första hand av att de spred syfilis. Rent generellt urartade vid denna tid umgängessederna på badhusen.

Studera monter 23 – Barnkista

Innehåller: en barnkista av trä.

Efter döden hamnade alla goda kristna på någon av Lunds många kyrkogårdar där de döda begravdes i träkistor eller bara lades i gravarna i sina svepningar. Döden var alltid närvarande och liktågen en vanlig syn i staden. Barnen begravdes lika omsorgsfullt som de vuxna. Ofta strävade man efter att lägga barngravarna i takdroppet från kyrkan. Detta skulle hjälpa till vid inträdet i Paradiset. Kistan är från en barngrav från 1000-talets andra hälft

Sankt Stefans kyrka och kyrkogård

Modellen föreställer Sankt Stefans kyrka vid Stora Södergatan. Stenkyrkan som uppfördes omkring 1100 föregicks av en träkyrka byggd omkring 1050. Vid de arkeologiska undersökningarna 1978 kunde det konstateras att det totalt begravts cirka tretusenfemhundra människor på kyrkogården mellan 1050 och 1536. På modellen representerar varje spik en grav tillhörig stenkyrkotiden. Sankt Stefans socken var Lunds folkrikaste under medeltiden.

Väggmålningarna visar paradiset kontra helvetet.

Namnveporna som du ser på väggen ligger som bilaga.

VÄRLDSRUMMET

Rummets gestaltning: karta i taket, stiliserat astronomiskt ur i golvet, guld på väggarna med figurer, fristående montrar. Montrar: 24 – 29

Inledning: rummet handlar om lundabornas världsuppfattning, om resandet och kontakterna lundaborna hade med världen.

Korg/låda 4 innehåller: (gäller både Världsrummet och Lagrummet)
pilgrimsmusslor och Heliga Birgitta märket.

Ett avgjutet stadssigill i tenn. Pröva att trycka med sigillstämpel i lera.
Lackstång. Läs delar ur Skånelagen, Skånska kyrkorätten, Skånska stadsrätten.

Kartan

Kartan visar den kristna världsbilden, inte den geografiskt korrekta. Kartan är alltså först och främst en symbolisk framställning av den kristna historien. Kartan i taket är ett exempel på *mappa mundi* (världskarta), det vill säga en världskarta utformad som en cirkel och med en mer eller mindre stiliserad återgivning av de då tre kända världsdelarna (Asien, Europa och Afrika). Mellan världsdelarna finns vattenområden; det vänstra vattenområdet är floden Don, den högra Nilen och den lodräta Medelhavet. Vissa viktiga platser är utmärkta. Man ser Jerusalem i kartans mitt. Enligt den kristna uppfattningen var Jerusalem alltings mitt. I utkanten av kartan fanns icke-kristna länder och främmande varelser, märkliga människoliknande varelser som skuggfotingar, kentaurer, akefaler (titta även på guldväggen i rummet). Denna uppfattning byggde på en lärd tradition från främst antikens historiker och geografer. Den allmänna uppfattningen var att jorden var platt och att solen snurrade runt jorden. Det är först under handelsexpansionen över världen från omkring 1500 och Kopernikus heliocentriska solsystem som denna europeiska världsbild faller sönder. Då förlorar jorden sin självklara plats i universums centrum.

Titta även på kartan till vänster i rummet. Kartan på väggen är kanske nertecknad vid domkyrkan i Lund på 1130-talet.

De första ärkebiskoparna försökte göra Lund till ett sakralt landskap. Domkyrkan, med sitt skyddshelgon St Laurentius, belägen i mitten av Lund, skulle anspela på Rom (Europas mitt) men även genom sin arkitektur (som liknade Gravkyrkan), på Jerusalem (världens mitt). Den västra delen av staden skulle ha kyrkor med helgonnamn knutna till Europa och den östra delen skulle ha kyrkor knutna till Asien.

Uret i golvet

Uret i golvet är en stilisering av uret i Domkyrkan. Den gestaltar den gudomliga tiden och den gudomliga världen. Nord och syd linjen går igenom siffrorna 12. Tecknen är astrologiska symboler, Zodiaken.

Källa: Kulturens årsbok 1998, **Världen från Lunds horisont**, Anders André.

Hur reste man under medeltiden?

Man vandrade till fots, man red, man åkte släde eller båt, allt beroende på terräng. Vägarna var ofta enkla t ex, grenar och ris som lagts över sankmark. Idag har världen krympt eftersom vi kan färdas fortare och fortare runt jorden med flygplan. Under medeltiden tog det tid att resa. Man måste invänta rätt väderlek, rätt vind, snöfall, att det skulle frysa till på åar och sjöar. Hur visste man att man reste rätt väg, var orienterade man sig när det ofta inte fanns kartor eller klockor? För att inte komma vilse använde man sig av synen och hörseln, hördes havet, såg man åsen? Man kunde också få vägen beskriven för sig och ibland fanns vägvisare. Hur mätte man avstånd? Man räknade antal dagar man färdats, hur många vilopausar man tagit. Allt mättes efter människans mått; fot, tum, tvärm eller aln (underarm från armbåge till fingertoppar). Detta innebar att en resas längd avgjordes om vägen var lätt eller svårframkomlig. Om terrängen var lätt blev resan kortare än om den varit svårframkomlig. En dagsetapp var cirka 3 – 4 mil. Källa: **Spår av kungens män**, Maja Hagerman

Montrarnas innehåll visar att lundaborna hade vidsträckta kontakter med omvärlden.

Studera monter 24 – Nordatlanten (glasbitarna ska associera till ishav)

Innehåller: täljstensgrytor, kvarnsten, valrosselfenben, sländtrissa, kam

Täljstensgrytor, kvarnstenar och brynen var varor som kom till Lund från södra och mellersta Norge. Valrosselfenben hämtades från Grönland, medan torkad fisk kom från Lofoten. Täljsten användes främst under 1000-talet till men kvarnstenar och brynen fördes till Lund under hela medeltiden. De lastades som kommersiell barlast på fartygen.

Studera monter 25 – England (ljungen ska associera till blommande ljung i England/Skottland)
Innehåller: blyglaserade keramikskärvor, kam, armband av mineralet jet, sländtrissa, dräktspänne, pennskrinslock, mynt.

Framförallt under 1000-talets första hälft var kontakterna täta med England som ju fram till 1042 ingick i det danska nordsjöväldet. Engelska myntmästare arbetade i Lund. Lunds förste stationäre biskop - Henrik - var engelsman. Influenser från England kan spåras i gravskick och kyrkobyggnader. Invandrande engelsmän hade saker med sig. Pennskrinslocket som tillhört myntmästaren Leofwine från Lincoln samt blyglaserade krukor var personliga tillhörigheter som tillverkats i England.

Studera monter 26 – Heliga platser (stenarna ska associera till den långa och mödosamma vandringen)

Innehåller: pilgrimsampull från Sankt Jörgens hospital från Lund, pilgrimsampull – tuppformig, ihoptryckt från kv St Clemens i Lund, pilgrismärken, Madonnan Rocamadour - Frankrike (blyavgjutning), Sta Elisabeth av Marburg - Tyskland (blyavgjutning), St Nikolaus i Bari – Italien (blyavgjutning), pilgrismusslor från Santiago de Compostela.

Människor reste till och från Lund. Det var framförallt kyrkans män, men även kungar och köpmän som reste. En kategori var pilgrimer. Pilgrimer var både män och kvinnor ur alla samhällsklasser. Ordet pilgrim betyder främling. Man gav sig ut på en pilgrimsvandring av olika skäl. Det kunde vara för att man ville göra bot, att man stod i tacksamhetsskuld, att man ville ha själslig lindring i sin förtvivlan. I straffböcker kan man läsa om domar där den dömde skulle ge sig ut på pilgrimsfärd som straff. De rika kunde betala och låta en ställföreträdare vallfärda. Allt för att få bättre utsikter att komma till himlen efter döden.

Vid vallfärdsorten kunde man köpa religiösa souvenirer, det kunde vara musselskal eller, massproducerade reliefbilder gjutna i bly eller tenn. Dessa märken skulle sys fast på klädesdräkten för att vara ett synligt bevis på att man var en pilgrim. Märkena fungerade också som skydd mot överfall, en slags passersedel. I den här montern ser ni den speciella musselarten Pecten Maximus, som man kunde köpa i Santiago de Compostela i Spanien. Här i Lund finns 45 hittade musslor. Santiago de Compostela ligger ett par mil från kusten och musslorna måste ha transporterats dit. Det var troligtvis här seden att bära pilgrismärken började. Den katolska kyrkan tjänade stora pengar på försäljning av pilgrismärken. Redan på 1100-talets första hälft började man sälja. På 1200-talet fanns 100 licensierade stånd, all försäljning utanför stadsgränsen var förbjuden.

Under färdvägen kunde pilgrimen ta in på olika härbärgen och hospital. Vissa kloster hade särskilda pilgrimshus, ett slags vandrarhem. Här fick vandraren sovplats, mat, dryck och upplysningar om den kommande rutten. Pilgrimen hade ett pass som skulle uppvisas för att bli insläppt. Detta pass var utfärdat av biskopen eller sockenprästen.

Pilgrimsorter uppstod på platser i Europa där apostlar eller välkända helgon ansågs ligga begravda eller där relikier av dem fanns. Främsta vallfärdsorten var Rom, här i Norden var det Nidaros (Trondheim i Norge) och Vadstena. En skånsk vallfärdsort var St Olof på Österlen.

Källa: Kulturens årsbok 1998, **Pilgrimsmärken och pilgrimsresor**, Lars Andersson

Läs mer om St Olof. www.ts.skane.se

Studera monter 27 – Bysans (marmorbitarna ska associera till Bysans rike)

Innehåller: en elegant elfenbenskam, ett sidenstycke, pärlor av karneol, amforaskärvor, en bit av en glasskål och några krukskärvor, persisk schackpjäs av glas.

Det bysantinska riket var fram till omkring 1200 Europas främsta stormakt. Imperiet påverkade Norden både kulturellt och politiskt eftersom nordiska kungar besökte Konstantinopel på 1000- och 1100-talen och nordiska krigare - vikingar - tjänstgjorde i den bysantinske kejsarens livgarde. Konstantinopel var det kristna Europas bålverk mot orienten och islam. Under 1000-talet kom en del föremål till Lund från dessa avlägsna delar av världen. En elegant elfenbenskam, ett sidenstycke, amforaskärvor, en bit av en glasskål och några krukskärvor vittnar om de långväga kontakterna. En persisk schackpjäs av glas har kanske också kommit till Lund via det bysantinska riket.

Studera monter 28 – Den muslimska världen (sandens ska associera till den varmare delen av världen)

Innehåller: apotekskärl, lystergodsskärvor

Kontakter med den islamska världen fanns men har bara avsatt få spår i Lund. Apotekskärl är en så kallad Albarello (italienska och betyder litet träd eftersom kärlformen påminner om en trädstam) som kan ha tillverkats i Rakka i Syrien. Från det moriska Spanien sökte sig elegant så kallad lysterkeramik upp mot Nordeuropa. Malaga är en känd tillverkningsort.

Studera monter 29 – Östersjöområdet (träspånen ska associera till skog)

Innehåller: svartgodskeramik, amulett, dräktspännen, tinningring, dosformigtspänne och smycken, krukor och beslag.

Lund och övriga Danmark var starkt påverkad av en expansiv västslavisk kultur under 1000- och 1100-talen. Det syns framförallt på hushållskeramiken - det så kallade svartgodset eller östersjökeramiken, men också i småföremål som en örring och ett beslag till en knivslida. Venderna som slaverna kallades fanns i nuvarande Polen och i Nordtyskland ända fram till Elbe. Över Östersjön upprättades också kontakter med Tyskland, varifrån bland annat vissa tidiga smyckeformer kom. Det dosformiga spännet har burits av en kvinna från Gotland. Kontakterna över Östersjön var täta.

LAGRUMMET

Rummets gestaltning: De gula ljusslingorna ska föreställa stadsporten, litet rum med fyra montrar. Monter: 30 – 33

Inledning: Rummet handlar om makten i Lund, om lag, ordning och straff.

Från början var det bara kungen och ärkebiskopen som hade makten i Lund. På 1000-talet delades Skåne, Halland och Blekinge in i häradar. En härad är ett landområde, lagom stort för en man att ha kontroll över. Den personen utsågs av kungen och fick genom sin lojalitet privilegier. På häradstingen som hölls tre gånger per år föll domarna för mindre grova brott. Varje landskap hade dessutom sitt landsting. Alla fria och bofasta män hade rätt att delta både på häradstinget och landstinget. På landstinget avgjordes de grövre brotten, här fattades politiska beslut och formellt skulle kungen väljas av landstinget som hölls en gång per år. Man dömde efter *Skånelagen* som gällde för Blekinge, Halland, Skåne och Bornholm. Den nedtecknades i början av 1200-talet. Innan det existerade någon skriven lag fördes lagen vidare genom muntlig tradition. *Skånelagen* behandlade allt från arvsvister, mord, äktenskapsbrott och inbrott i kyrkor.

Vid sidan av Skånelagen fanns *Skånska kyrkorätten* som gällde mellan ärkebiskopen och bönderna. Kyrkan dömde alltså efter egen lag. *Skånska kyrkorätten* behandlade allt från tillsättning av nya präster till testamente och gåvor, trolldom, horsbrott, biskopstionde, tråls helgdagsbrott.

Som ett komplement till Skånelagen fanns *Skånska stadsrätten*. I Lund kallades denna lag för *Lundarätten*. Lagen gällde mer specifikt Lund t ex köp av jord, tvist om gård eller hus, giftermål, arv, dråp, lemlästning, våldtäkt, ofred på värdshus, skada vållad av kreatur och dråp på kreatur. Så småningom fick städerna ökat självstyre och ett särskilt byting tillkom. Vid Bytinget dömde man efter Lundarätten. Varje stad hade sin egen lag, inte förrän i mitten av 1400-talet kom en gemensam stadslag.

I slutändan var det kungamakten som garanterade att lagen upprätthölls. Kungen garanterade freden inom staden och på marknadsplatsen - Stortorget.

Studera monter 30 –siluett av Lunds stadssigill

Innehåller: stadssigill samt modell av stadspört och stadsvall

I början tillhörde makten i Lund endast kungen. Lundaborna bodde på kungens mark. Han svarade för rättsskipningen. Till honom betalades tomtskatten. Borgerligt självstyre började införas på 1200-talet. Då fick man också en egen domstol - bytinget. Stadsstyrelsen, rådet, skapades sannolikt redan på 1200-talet. På 1300-talet inrättades borgmästareämbetet. Borgarmakten manifesterades med stadssigillet och med rätten att befästa staden.

Runt sigillet kant finns den latinska texten: *secretum civium lundensium*, vilket på svenska blir Lunds borgares sigill.

Studera monter 31 – Borgerskapet

Innehåller: sigill, sigillringar

Invånarna i Lund var från början nära knutna till kungen som stadsherre. Efter hand fick de allt större självstyre, vilket markerades genom privilegier och genom att köpmännen och hantverkarna blev borgare. Ett uttryck för borgarnas strävan efter självständighet var den ökande användningen av personliga sigill.

Citat ur Valdemar Atterdags stadsprivilegier för Lund från 1361 finns som bilaga.

Studera monter 32– Myntverket

Innehåller: blyplåt, myntstamp, stiliserad kungakrona

Myntningen var viktig för den nya danska staten. Kungen ville med egna mynt hävda rikets ställning i Europa och visa att han som kristen furste var jämbördig med de europeiska kungarna. Redan Sven Tveskägg kan ha låtit prägla mynt i Lund. Men först med Knut den store (1014-1035) blev myntningen regelmässig. Myntverket i Lund var länge Danmarks mest betydande. Myntningen var en viktig inkomstkälla för kungen. I början av 1100-talet tilltvingade sig även ärkebiskopen del i inkomsterna från myntverket.

Studera monter 33 – Kungens bestraffning – siluett av bila

Innehåller: skelettdelar från en avhuggen hand

Dödsstraff var under medeltiden mindre vanliga än vad man kanske föreställer sig, men när

avrättningar förekom i Lund iscensattes offentliga avrättningar på Stortorget för att göra största möjliga intryck på Lunds befolkning. Avrättade fick inte läggas i vigd jord. Redan detta var ett straff eftersom brottslingarna då inte kom till himlen utan istället hamnade i helvetet. Några gravar från en bakgård vid Stora Södergatan vittnar om hur den medeltida kungamakten velat avskräcka genom att låta offren lida och skymfas. Två män i yngre medelåldern har fastbundna fått händerna och fötterna avhuggna och därefter halshuggits. Brottet var sannolikt falskmyntning. De avhuggna händerna och fötterna lades i de avrättades gravar, men inte huvudena, som kanske sattes på pålar.

Herremännen kunde köpa sig fria.

För den inre ordningen svarade byfogden, som hade ett slags poliskår i form av sina svenner. Dessutom fanns det en polisiär styrka i form av bysvenner, även kallade rådstugetjänare, som tillsattes av rådet. Nattetid tjänstgjorde patrullerande väktare och dessutom tjänstgjorde borgarna själva som vakter, stängde och reglerade stadsportharna kvällstid samt låste upp dem och öppnade när morgonen grydde. Någon bödel är inte dokumenterad, men troligtvis har en sådan funnits. Bödeln fick en liten fast lön och fick dessutom betalt för förrättningarna. Han bodde vanligen utanför stadsområdet, fungerade också som rackare, det vill säga hästslaktare, tog hand om självdöda djur, tömde torrdassen samt sotade.

Läs mer om **Kvinnans status under medeltiden** www.ts.skane.se

Läs mer om lagar och straff under medeltiden. **Svenska landskapslagar, tolkade och förklarade av Åke Holmbäck och Elias Wessén, Skånelagen Gutalagen.** Åke Holmbäck och Elias Wessén

ARBETSRUMMET

Rummets gestaltning: De tre böjda montrarna på golvet är målade i färger som ska symbolisera de fyra elementen; jord, vatten, eld och luft. På den vänstra väggen finns målade helgon och montrarnas innehåll, på samma vägg, ska anspela på köpmännens varor.
Montrar: 34 – 56

Korg/låda 5 innehåller: (gäller både Arbetsrummet och Förvandlingsrummet)

Illustrationer. Text om Fru Görvel Fadersdotter Sparre.

Vaxljus, burkar med saffran och kanel, sammet, siden, fina ylleyger, bärnsten, glas, lergök ett frågespel om medeltiden-rurik, gjort av Serholt Läromedel.

Slaktaren och skomakaren trängdes sida vid sida med smeden, guldsmeden, klockgjutaren och svärdfejaren. Hantverkarna som varit något av mångsysslare knutna till stormän blev med tiden alltmer specialiserade och inriktade mot en marknad. Handel och hantverk var i stor utsträckning beroende av varandra. Med sina varor och tjänster betjänade hantverkarna och köpmännen både stadsborna och omlandet. Hantverkarnas arbete hade ett högre syfte. Knytningen till religionen var påtaglig. Arbetet var ett sätt att förvalta och förädla skaparens gåva. Vedermodorna sågs som en hyllning till gud. Gillen och skrän växte fram, samlade kring speciella skyddshelgon.

(se bild över Stortorget i korg)

Jord, vatten, luft och eld

I den medeltida alkemin som var föregångaren till den moderna kemien förklarades kemiska

och fysiska fenomen med hjälp av Aristoteles lära om de fyra elementen; jord, vatten, luft och eld. Alla ämnen bestod av dessa element i olika sammansättningar. De fyra elementen betraktades som materialiseringar av ett och samma bestämningslösa grundämne som av Aristoteles (384-322 f kr) kallade hyle. Hantverkarna sysslade på olika sätt med omvandlingar av grundämnena och därför baseras gestaltningen i detta rum på läran om de fyra elementen.

Studera trädstammen till höger. Det är en brunn av ek. Syns även en tunna

Studera monter 34 – Vatten

Innehåller: Från vänster kvarnsten, spade, skyffel, klapprä, ämbar, spann med skopa och brunnskrok, ämbar.

Utan vatten inget liv. Lund saknade tillgång till naturligt rinnande vatten. Människorna behövde vatten att dricka, till att tvätta sig i, till att vattna djuren och till att driva kvarnar. Flera hantverk var vattenberoende. Bryggare och tvätterskor gjorde av med mycket vatten. Mindre fuktområden kunde troligen däckas upp vissa perioder för att driva små skvaltkvarnar.

FYNDRUMMET

GÅ NERFÖR TRAPPAN TAG TILL HÖGER.

Här finner du stora mängder med alla slags medeltida föremål från de arkeologiska undersökningarna i Lund. Trots att det rör sig om cirka 3500 objekt är det ändå bara en liten del av den väldiga fyndmassa som Kulturen har i sin ägo. Lund är sannolikt den fyndrikaste medeltida platsen i norra Europa. En av orsakerna till detta är att Kulturen bedrivit arkeologiska undersökningar i Lund ända sedan 1890.

Numren vid objekten gör det möjligt att slå upp dem i datorn om du är intresserad av fullständiga fynduppgifter och dateringar.

De tre svängda montrarna innehåller tre fack lodrätt som ska visa en produktionskedja. Nedersta ska visa på råmaterialet, mellersta ska visa på halvfabrikatet och det översta den färdiga produkten.

Studera monter 35 – Fiskaren

Innehåller: Nedersta; fiskskelett, nätsänke, fiskskelett på skosula, tång. Mellersta; nätsticka, fiskekrokar, ljuster, bindnål eller vävskyttel, flöten. Översta. Här skulle ha legat en infångad färsk fisk.

Många lundabor var fiskare och hade båtar i Lomma. De bedrev mest krokfiske i Öresund. I slutet av 1200-talet omtalas en särskild Fiskarnas gata (nuvarande Lilla Fiskaregatan) och senare nämns även Fiskarestenen som en speciell plats för fiskhandeln i nuvarande Kungsgatan. Till Lund kom givetvis även saltad sill från det mycket betydande sillfisket i södra Öresund och importerad torkad fisk ända från Lofoten i Norge. Lundaborna åt mycket fisk under medeltiden, bland annat därför att kyrkans regler innebar att man under fastan bara fick äta fisk.

Studera monter 36 – Slaktare

Innehåller: Nedersta; träklubba och skallar med horn. Mellersta; slaktbåge (användes vid upphängning av slaktade djurkroppar), större slaktkniv, kniv, slaktredskap (användes för att tappa blod), köttkrok. Översta; Här skulle ha legat en färsk köttbit.

Stadsborna höll själva djur som de eller slaktarna slaktade. Det krävdes dock kött och andra livsmedel från landsbygden för att mätta stadsbefolkningen. Handeln med slaktdjur och köttförsäljningen sköttes av köttmånglarna. De arkeologiska undersökningarna har visat att lundaborna åt fläsk, oxkött och fårkött.

Studera monter 37 – Skomakaren

Innehåller: Nedersta; Här skulle ha legat läder och skinn. Mellersta; skoläster, tång, läderrester, syl, läderkniv, huggpipa, sadelmakeriverktyg, sadelmakerikniv, skrapa, skoppligar. Översta; handske, skor, väska.

Skomakaren garvade själv sina skinn. Han tillverkade inte bara skor utan många andra läderföremål. Men det fanns andra hantverkare som remsnidaren och svärdfejaren som var specialister på vissa läderprodukter. Våldiga mängder med läderspill i kulturlagren berättar att skomakeriet var ett av de stora hantverken. Skor, bälten, remmar, vapenslidor, väskor och penningpungar etc. vittnar om lädrets oändliga användbarhet.

Studera monter 38 – Kammakaren

Innehåller: Nedersta; ben och horn. Mellersta; halvfabrikat av kammar, tärningar och spelpjäser, sågar. Översta; kammar, tärningar, spelpjäser och knappar.

Alla hade kam. Man kammade hår och skägg och såg till att bli av med huvudlössen. Först för kammakaren runt och tillverkade på beställning. Vid 1000-talets mitt utvecklades ett stationärt ben- och hornhantverk. Enkla masstillverkade kammar blev vanligare, men praktkammar tillverkades fortfarande. Kammarna från 1000-talet är oftast tillverkade av vilthorn. Senare blev ben ett allt vanligare råmaterial. Kammakaren gjorde också spelbrickor, leksaker, skrinbeslag, skaft och mycket annat. För finare arbeten användes importerat elfenben av valrossbetar.

Hörnstolpe av ek

Vid väggen bakom montern finns en hörnstolpe av ek från ett stort hus byggt 1103 vid Kyrkogatan (i nuvarande kv Apotekaren). Storleken på den fragmentariska staven antyder att huset byggts för någon storman - kanske rentav som festhall i kungsgården. Timmermännen har fått visa prov på sin byggnadsskicklighet.

Studera monter 39 – Tegelmästaren

Innehåll: Nedersta; här skulle ha legat lera. Mellersta; gjutformar. Översta; tegel med olika avtryck (tass), golvplattor.

Det måste verkat närmast magiskt att direkt vid byggarbetsplatsen baka leran till sten. Tekniken att bränna tegel infördes troligen från Lombardiet i Norditalien. Tegelbyggnader började i Danmark uppföras under senare hälften av 1100-talet och förblev hela medeltiden ett uttryck för makt och rikedom. Det äldsta teglet i Lund var taktegel till Drottens kyrka från mitten av 1100-talet. Brännugnar för tegel har påträffats vid Klosterkyrkan och vid Svartbrödraklostret. Tiggarmunksordnarna blev på 1200-talet viktiga för spridningen av tegelbyggandet.

Studera monter 40 – Murarmästaren

Innehåller: Nedersta; här skulle ha legat kalkbruk. Mellersta; tegel, murarhammare, lod. Översta; här skulle ha legat en bit färdigmurad vägg.

Den som på 1000-talet ville uppföra ett murat hus fick anlita folk med exklusiva kunskaper. De måste kunna få fram byggsten och kalkbruk och kunna mura. Till bygghyttorna i Lund

inkallades utlänningar som efterhand lärde ut sitt kunnande. Kunskapen fördes ut i Skåne där många kyrkor byggdes under 1100-talet. Ständigt var nya byggprojekt på gång. Bara i Lund skulle 27 kyrkor och kloster komma att byggas.

Studera monter 41 – Timmermannen/snickaren

Innehåller: Nedersta; här skulle ha legat timmer. Mellersta; yxor, såg, borrar, mejsel, navare (används som borrar skedborrar), stämjärn. Översta; modell av hus.

Det var nödvändigt att kunna timra och snickra inom hushållet. För vissa arbeten anlätades dock yrkesmän. Timmermannen främsta verktyg var yxan. Den hanterade han med förbluffande skicklighet i olika byggnadsarbeten. Vid medeltidens mitt började man skilja på timmermän och snickare. Snickaren gjorde kistor, skåp och skrin. Han kunde också vara bildsnidare. För honom var sågen var ett viktigt redskap.

Studera monter 42 – Tunnbindaren/bägarmakaren

Innehåller: Nedersta; här skulle ha legat trä. Mellersta; träspill, skrapa, en bit harts (användes för att tätade laggade kärlen), kniv, hyvelblad. Översta; tre laggade kärl.

Träkärl ihopfogade av laggar fick ett stort användningsområde under medeltiden. Ökande handel och större varuutbud under hög- och senmedeltid gjorde tunnan till dåtidens container. Sill, salt, öl och tran är exempel på produkter som kom i tunnor, men också annat packades i tunnor. Bägarmakaren gjorde dryckesbägare, små byttor och ämbar.

Studera monter 43 – Stenhuggaren

Innehåller: Nedersta; här skulle ha legat sten. Mellersta; mejslar, en passare, mjukstensklubba. Översta; krön.

De första stenkyrkorna var påkostade konstverk. Oxdragna kärror, tungt lastade med sten, gick i skytteltrafik till Lund. Bygghyttor växte fram, ofta med hitresta yrkesspecialister och konsthantverkare. Vid domkyrkobygget ekade klubbslagen från lombardiska stenhuggare. Stenhuggarnas bildvärld myllrade av figurer och bågade av berättarglädje. I domkyrkan möts man än idag av en fantasieggande värld av metaforer och anspelningar.

Studera monter 44 – Smeden

Innehåller: Nedersta; kol och järn. Mellersta; slaggprodukter, handslägga, slägga, tång, blästerskydd. Översta; spikar, hästskor, krampor, ögla med lås, nitar, tre knivblad på väggen.

Det klingade från många smedjor i Lund. Fastän smeden hade ett tungt kroppsarbete fick han ofta en framträdande social position. En yrkeskunnig smed var av största betydelse. Själva järntillverkningen skedde där det fanns tillgång på malm och skog. Smederna utgick från tackor av smidbart järn, när de skulle tillverka yxor, knivar, hästskor och byggnadsbeslag.

Studera monter 45 – Svärdfejaren

Innehåller: Nedersta; här skulle ha legat råmaterial järn och läder. Mellersta; slidor, läderspill, läderstämpel, delar av ringbrynja. Översta; sköldbuckla, svärdsknapp, svärdshjalt, doppsko, beslag till dolkslida, svärdshjaltar.

I Lund skapades tidigt förutsättningar för specialiserade yrkesmän. Redan på 1200-talet kunde kräsna kunder bland stadens frälse och borgare få sin vapenutstyrsel tillverkad eller reparerad av speciella svärdfejare.

Studera monter 46 – Guldsmeden

Innehåller: Nedersta; råmaterial av guld och brons. Mellersta; bronshammare, städ, filar, degel, degeltång, tråddragningsjärn, lödlampa? trefot, gjutsked, remsölja, dräktspänne, hyskor, plåtsax, del av gjutform. Översta; remsöljor, doppsko, hyskor, dräktspännen, rembeslag, drakhuvud som är ett ändbeslag till kniv.

De tidigaste guldsmederna var inte särskilt specialiserade. De hanterade de flesta metaller och tillverkade många olika slags föremål. I detta äldsta skede var guldsmederna knutna till olika stormän och stod i stark beroendeställning till dessa. Med tidens gång blev de yrkesspecialiserade, ofta rika borgare, som stundom fungerade som stadens "bankirer".

Studera monter 47 – Krukmakaren

Innehåll: krukor.

Spår efter medeltida keramiktillverkning är i det närmaste obefintliga i Lund. Endast det så kallade äldre svartgodset tillverkades i staden. Det var kvinnor som svarade för tillverkningen. Från 1200-talet bedrevs yrkesmässig keramiktillverkning på landsbygden. I Lund fanns inga krukmakare förrän i mitten på 1500-talet. Svartgodskrukan kommer från en övergiven bränningsgrop vid Bredgatan. Lergodskannan har aldrig färdigställts eftersom den saknar glasyr. Sannolikt härrör den från en verkstad någonstans i Lunds närområde.

Studera monter 48 – En låssmeds skrotlager

Innehåller: 86 kasserade lås.

Att värna det ägda har en lång historia. Medeltidens motsvarigheten till hänglåset, bultlåset, var en sinnrik och relativt enkel konstruktion. Det bestod av två huvuddelar som skiljdes helt vid uppregling.

Att man funnit ett så stort lager av kasserade lås och nycklar hos en smed på 1300-talet vittnar om att de börjat specialisera sig på ett fåtal produkter. I fyndet ingår 86 kasserade lås.

Studera monter 49 – Fönsterglas

Innehåller: blyrester till glasinfattningar, glas, glashammare.

Glas i fönsteröppningarna var under medeltiden en importerad lyx. Lunds särställning som kyrkligt centrum gav tidigt ett behov av fönsterglas. Rutorna var små och glasskivorna inpassades i blyspröjsar. På kyrkfönstren utnyttjades detta konstnärligt och glaset bemålades med figurer och ornament. Det fick särskilt stor betydelse under gotiken, då katedralernas praktfulla fönsteröppningar skulle glisas.

Studera monter 50 – Gjutaren

Innehåller: slaggprodukter, trefot, degeltråg, gjut form till grytfötter, grytfötter.

I rök och hetta från smältugnen gjorde gjutarna sitt jobb. Mäster gav korta anvisningar till arbetslaget. Arbetet har avsatt mängder med avfall. Till namnet känner vi dem bara om de signerat sina produkter eller finns omtalade i skriftligt material. Niels och Jens Grydestöbere kunde göra annat än grytor. I en kyrkostad som Lund blev det naturligt att metallgjutarna fick gjuta klockor och rökelsekar. Hantverkets räckvidd kan vi skönja tack vare Herman Klockestöber. Han gjöt inte bara klockor till flera skånska kyrkorna på 1400-talet, utan även till kyrkor på Själland och Fyn.

Studera monter 51 – Vaxhandel

Innehåller: vaxkaka och konstgjorda bin.

Medeltiden trodde att bina var könlösa och därmed syndfria. Bivaxet var nästan heligt. Tron på dess kraft gjorde att vaxfigurer offrades till helgonen för sjukdomars bot. Kyrkans tjänare och ett fåtal andra skrivkunniga skrev på sina "evighetsblock" - vaxtavlor. På altarna brann doftande vaxljus. Ända sedan förhistorisk tid användes bivaxet också vid formtillverkning i metallgjutningen. Det åtråvärda bivaxet lockade köpmän över Östersjön till baltiskt och ryskt område.

Vaxkakan väger nästan 13 kg och består av förädlat - skirat vax. Köpmannen fick aldrig avyttrat allt sitt dyrbara vax.

Studera monter 52 – Köpmannen

Innehåll: bärnsten, blytacka, sländtrissor av skiffer, kruka.

Handeln blev efterhand allt mer reglerad. Köpmännen delades in i två huvudgrupper. Den ena handlade *en gros* och importerade efterfrågade varor i stor skala. Den andra var minuthandlare som sålde varor av skiftande slag från sin egen gatubod. Den stora bärnstensdepån och varulagret av sländtrissor kan vara av inhemskt ursprung. Den tunga blytackan och stengodskruset har däremot skeppats hit från utlandet.

Studera monter 53 – Brynen

Innehåller: brynen.

Den långväga handeln med Medelhavsområdet och Orienten utgjordes av olika lyxvaror medan handeln på Nordeuropa var mera av nyttokaraktär. Från Norge hämtades stora mängder brynen (användes för att slipa redskap med) och handkvarnar. Dessa kan ha fungerat som barlast i skeppen under seglatsen och blev eftertraktade handelsvaror när man kommit i hamn.

Studera monter 54 – Klädeshandeln

Innehåller: alnmått, det vänstra från 1900-talet och det högra från 1400-talet, blyplomber.

Ylletyger - kläde - från Västeuropa blev under medeltiden en stor importvara. På 1300-talet började tillverkningsorterna förse sina tyger med blyplomber, fastklämda på tygkanten. Plomberna garanterade kvalitén och klädet blev en märkesvara. Köparen kunde i blymärkena utläsa produktionsorter som Leyden, Tournai och Göttingen. Med ett alnmått av idegran mätte en tyghandlare på 1400-talet upp kläde till sina kunder på Stortorget. Mätdelen är 1 aln (55,7 cm) lång och indelad i 2 fot.

Studera monter 55 – Köpmannen

Innehåller: olika vågar, vågskålar, olika vikter, penningpung, del av förvaringsdosa till våg.

Lund var ingen egentlig köpstad. Det handlades livligt i staden, men marknaden var mest lokal. Den kyrkliga och världsliga maktens närvaro gav en speciell befolkningsstruktur. Lund blev staden dit handelsmännens varor ständigt flödade. Också utländska köpmän, de flesta hanseater, var verksamma i Lund. De kallades gäster, eller liggare om de övervintrade. Stadens styrande försökte kringskära deras handelsrättigheter till förmån för de egna handelsmännen.

Studera monter 56 – Ansikten

Innehåller: keramikansikten, knivskaft, två amuletter med ristningar?, bryne med ristning, en gjutform, örslev, tre olika skaft, en sölja med mansansikte, figurremsa som visar förberedelse av tornespel.

De medeltida ansiktena kan i sin stundom burleska och karikatymässiga framställning ge oss bilden av torglivets myller, när handeln tydligt var en social händelse. Torget var också maktens arena. Där ägde processioner, rättsskipning, skådespel, och karnevalsuptågen före fastan rum. Ett sådant avbildas på blyremsan från 1100-talets slut.

Medeltiden var tydligt etniskt tolerant; nationalistiska synsätt fanns inte, men ickekristna människor - framförallt mohammedaner - betraktades som ickemänniskor. De mosaiska uppfattades som orena men tolererades. Kristendomen slog med det överskuggande fattigdomsidealet knut på sig själv och lät de orena syssla med det orena, nämligen kapitalhanteringen. Medeltiden sådde ett av fröna till den europeiska antisemitismen.

HELGONBILDER PÅ VÄGGARNA ÄR MÅLADE EFTER FÖRLAGOR FRÅN SKÅNSKA KYRKOR.

Sankt Andreas

korsfästes på ett X-formigt kors. Skyddshelgon för fiskare och repslagare.

Sankta Katarina

skulle avrättas med ett knivförsett hjul som genom ett under gick i bitar och istället halshöggs hon. Skyddshelgon för nödställda och köttmånglare.

Sankt Bartolomeus

led martyrdöden genom att flås. Skinnarnas och skomakarnas skyddshelgon.

Sankt Crispian & Sankt Crispinianus

arbetade gratis som skomakare för att omvända de fattiga. Skomakarnas skyddshelgon.

Sankt Eligius

var en biskop som varit smed. Legenden om hans skoning av en häst gjorde honom till skyddshelgon för smeder och guldsmeder.

Sankt Mauritius

blev dödad tillsammans med sina soldater efter att ha vägrat offra till hedningarnas gudar. Vapensmedernas skyddshelgon.

Sankt Nikolaus

frälste enligt legenden nödställda till sjöss. Skyddshelgon för sjömän, köpmän och fiskare.

Sankt Clemens

var påve i Rom 92 - 101. Dränktes i havet med ett ankare om halsen. Skyddshelgon för sjöfarande och köpmän.

Helgonberättelse i längre versioner och kyrkomålningar. www.svenskakyrkan.se/spanga
www.historiska.se/medeltidbild

Förklaringar till yrkena som finns på vepan som hänger till vänster om trappan.

Blymästare
Buntmakare
Bysven

ansvarar för tillverkning av blytak, fönsterspröjs
körsnär, tillverkar pälsar
stadens tjänare

Dragare	stadsbud, körde runt saker
Dörrsven	lakej, butler
Fatabussven	ansvarar för skafferiet
Kalkslagare	tillverkar murbruk, slår kalk
Klensmed	smed som gör småsaker såsom krokar, nycklar till skillnad från grovsmeden
Klockare	ringer i kyrkklockan
Köttmånglare	charkuturist
Mältare	öltillverkare
Remsnidare	tillverkar läderföremål
Ridsven	stallkarl
Skinnare	flår, bereder skinn
Skrivare	skriver i stadens eller för en hög herres räkning
Skänkare	kypare
Stenmästare	stenhuggeri
Stämpelsmed	gravör
Väpnare	tjänst hos Riddare, se till så att utrustningen är i bra skick
Överskärare	textilarbetare

Studera monter 57 – Bondeupproret

Innehåller: sex kranier, varav två har spikarna kvar

Reformationen föregicks av inbördeskrig i Danmark. Bondeupproret 1525 slutade i en drabbning vid Lund där Fredrik I:s trupper segrade varpå de drog in i staden för att fortsätta slakten på flyende, som till och med drogs ut ur Domkyrkan där de sökt skydd. En inskrift berättar:

Gud hjälpe ADAM:s barn. Början är lätt gjord, men avslutningen är mödosam. Då man skrev år 1525, fredagen efter S:t Markus dag, skedde vid Lund en stor jämmer, där blev över 1500 dödsdjutna och slagna; det månde de skånska kvinnorna väl klaga över.

De halshuggnas huvuden hade spikats upp på pålar för att sätta skräck i upproriska skåningar.

Läs mer om **Bönderna gör uppror**. www.ts.skane.se

FÖRVANDLINGSRUMMET

1536 tog medeltiden slut i ruinhögar och dammoln. Avvecklingen av den katolska kyrkan blev dramatisk. Lund fick betala priset för att ha varit katolicismens starkaste fäste i Norden. Med rivningen av de många kyrkorna och klostren förvandlades staden till oigenkännlighet.

Reformationen innebar dock inte att Lund blev en obetydlig småstad. Tvärtom gick man en ny ekonomisk blomstring till mötes. Denna varade i cirka hundra år. Adeln ersatte kyrkan som makthavare vilket bland annat avtecknade sig i att de nya herrarna byggde stora tegelhus i Lund. Lund gjordes också till residensstad i Lundagårds län.

Stenarna på golvet ska symbolisera de rivna kyrkorna.

Nya världar, nya tider. Upptäckten av Amerika 1492 innebar inte bara en bekräftelse på att jorden var rund. Den skapade också nya väldiga rikedomar i Europa - främst i form av silver

från nya världen. Det europeiska samhället och ekonomin förändrades i grund. Reformationen måste ses även i detta ljus.

Studera monter 58 – Landsknektsdolk- siluett av en legoknekts hjälm

Innehåller: dolkslida och dolk

Tyska legoknektar låg vissa perioder under 1500-talets andra hälft i borgläger i Lund. Under nordiska sjuårskriget (1563-1570) lade Daniel Rantzau sina trupper i vinterläger i staden. Den praktfulla dolken kan ha tillhört en av dessa tyska landsknektar som hyrts in för kriget mot svenskarna.

Studera monter 59 – Silverskatt

Innehåller: silvermynt utplacerade på stiliserad karta över Norra Europa

Prästen Christen Jakobsen gömde sin skatt på 132 dalermynt under stuggolvet i sitt korsvirkeshus vid Skomakaregatan. Mynten som präglats 1538-1595 vittnar om ett Lund i ekonomiskt välstånd. Skattens sammansättning avspeglar den livliga handeln med gödstutar som drevs söderut till det tätbefolkade Europa från Danmark via oxvägen i Jylland. Omkring 1600 uppgick exporten från hela Danmark till bortemot 50 000 stutar. Endast två av de 132 silvermynten är danska. Två tredjedelar av dem kommer från Nederländerna.

Studera monter 60 – Adels lyxföremål

Innehåller: oljelampor, lergök, tallrikar, delar av kakelugn, glas, tandborstar, sked, skålar, kannor, bägare, kokkärl, fingerring, halsband.

Reformationen frigjorde stora ekonomiska resurser när kyrkans egendomar drogs in till staten. Före 1536 tillhörde mer än sjuttio procent av tomtmarken i Lund kyrkan. Lund blev kunglig residensstad och adeln satsade på staden. Skånska adelssläkter lät bygga stora tegelhus i modern renässansstil i Lund. Välbärgade borgare byggde korsvirkeshus med glasfönster och kakelugnar. Hemmet blev en allt viktigare inramning för familjen. Detta avspeglas i de importerade praktfulla polykroma kaklen och exemplen på tidens nyttokonst. Hantverket blomstrade, tack vare en ny välbärgad kundkrets.

Studera modell över Fru Görvels gård utförd av Martin Andrén. Skala 1:100.

Fru Görvel Fadersdotters levnadsöde

Ett exempel på en välbärgad adelsläkt är *Fru Görvel Fadersdotter Sparre*. På 1570-talet lät hon bygga två bostadshus i tegel på en tomt vid Stora Södergatan. Tomten var stor - den sträckte sig mellan Stora Södergatan och Grönegatan - och rymde stall och olika uthus. Där fanns en stenskodd brunn och sannolikt också en trädgård med bland annat äppelträd. Det fanns också en stor träskodd fiskdamm som daterats till 1573/74. Fastigheten i Lund hade hon fått i arvskiftet efter maken Lave Brahe 1567. Båda tegelhusen finns kvar. Det ena rymmer idag restaurang Stäket.

Fru Görvel Fadersdotter Sparre av den svenska Sparreätten, (född 1517), var en av Nordens rikaste kvinnor. Första gången gifte hon sig med det svenska riksrådet Peder Nilsson Grip 1532. Han omkom genom drunkning året efter giftermålet.

1534 stod hon åter brud och vigdes med det danska riksrådet Truid Gregersen Ulfstand. I detta äktenskap föddes en son som dog ung. 1545 blev Görvel änka för andra gången.

1547 gifte hon sig för sista gången, då med det danska riksrådet Lave Brahe. Äktenskapet varade till makens död 1567.

Hon dog 1605 på Börringekloster. Hon begravdes i Lunds Domkyrka, idag kan man se gravstenen nere i kryptan.

Fynden från fiskdammen på fru Görvels gård är rika och varierande. De avspeglar livet i en förmögen adelsgård. Detta gäller allt från personliga ägodelar till serveringskärl, köksutrustning och inredningsmaterial från tegelhusen. Att det en gång odlades fisk i dammen visas av några metkrokar.

Montrarna visar en del av fynden som man hittade i hennes damm.
Montrarna innehåller från övre raden från vänster till höger.

Monter 61: Rustningsdetaljer, figur i rustning
Monter 62: Stekgryta
Monter 63: Glättesten, fingerborgar, nål, knapp, gobelängspänne, möbeldetaljer
Monter 64: Islägg, fiskekrokar, klumppil
Monter 65: kniv, knivskaft
Monter 66: Två halsband
Monter 67: Damsko
Monter 68: Kokkärl

Montrarna innehåller från nedre raden från vänster till höger.

Monter 69: Sked, kanna
Monter 70: Lyxglas, delar av karaff, dricksglas samt diverse glasbitar
Monter 71: Kakelplattor, golvplattor, keramikskärvor
Monter 72: Fotokopia på Fru Görvel Fadersdotter Sparre
Monter 73: Sopkvast
Monter 74: Bönbokspärm av läder
Monter 75: Tobakspipor av krita
Monter 76: Kokkärl, skålar, stor kruka

Lästips om Fru Görvels levnadsöde www.folkbibliotek.lund.se

Kakelugn från omkring 1560

Kakelugnen introducerades under senmedeltiden. När de första krukmakarna etablerat sig i Lund vid 1500-talets mitt blev kakelugnar en av deras viktigaste produkter. På renässansens kakelugnar blommade en frodig form- och bildvärld. Det var inte bara i Lunds adelsgårdar som kakelugnar fanns utan även i borgarnas korsvirkeshus. Kakelugnen var ett av uttrycken för de nya heminredningsideal som renässansen förde med sig.

1678 Slutet för renässansens Lund

Skåne blev svenskt genom freden i Roskilde 1658. Arton år senare, 1676, invaderades landskapet av Danmark med avsikten att återta den förlorade provinsen. Samma år stod det blodiga Slaget vid Lund. Staden hade råkat ut för omfattande förstörelse 1644 under det som kallas Horns krig, men den definitiva slutpunkten för renässansens Lund kom den 11 augusti 1678.

Då - i slutskedet av Skånska kriget - brände danska soldater ner Lund till grunden. Av 304 gårdar förstördes 163; rådhuset vid Stortorget blev lågornas rov och det var svindlande nära att även Domkyrkan brann upp. Sannolikt strök en del ännu kvarstående medeltida korsvirkeshus också med.

Framtidsfröet var dock redan sått med det 1666 av svenska kronan instiftade och 1668 invigda universitetet.

[Läs mer om Skånska kriget. www.ts.skane.se](http://www.ts.skane.se)

Vid datorerna finns montrar som visar fynd från dagens arkeologiska grävningar.

Modell över staden Lund 1085.

Litteratur

Blom Arne, Wahlöö Claes, *Medeltidens Lund*. 1999.

Enoksen Lars Magnar, *Skånska runstenar*. 1999.

Folin Nina, Tegnér Göran (red), *Medeltidens ABC* (utgiven av Statens historiska museum). 1985.

Gravett Christopher. *Riddare* (i serien fakta i närbild, rikt illustrerad). 1993.

Hagerman Maja, *Spår av kungens män*. 1996.

Holmbäck Åke och Wessén Elias, *Svenska landskapslagar, tolkade och förklarade av Åke Holmbäck och Elias Wessén, Skånelagen Gutalagen*. 1979.

Isacson Claes-Göran, *Skånska kriget 1675-1679*. 2000.

Jonson Magdalena, *Populära spel under medeltiden*. Kalmar läns museum. 1996.

Wahlöö Claes, *Metropolis-ärkebiskoparnas och kungarnas Lund*. 2001.

Kulturens Årsbok. *Metropolis Daniae - ett stycke Europa*. 1998.

Kulturens Årsbok, *Perspektiv på traditioner*. 1999.

Länkar:

www.kalmarlansmuseum.se

www.kpn.se (litteraturtips om bla helgonböcker)

www.svenskakyrkan.se/spanga

www.historiska.se/medeltidbild

www.ts.skane.se

www.folkbibliotek.lund.se

www.lundsdomkyrka.org

Kalmar Länsmuseum

KP-katalogen Region Skåne

Svenska kyrkan

Historiska museet i Stockholm

Terra Scaniae- Skånes historia på internet

Folkbiblioteket

Lunds Domkyrka

Litteraturtips

Ahlander Dag Sebastian, *Margareta. Drottningen som visste vad hon ville* (illustrerad) 2002.

Blom Arne, Wahlöö Claes, *Medeltidens Lund*. 1999.

Blom, Wessnert, Lundberg, *Tusen år i Sverige Del I: Germund och gnällsäckan, berättelser om 1100 – 1400-talen*. 2003.

Branston Brian, *Gudar och hjältar i nordisk mytologi*. 1978.

Broomé Catharian, *En helgonkalender*. 1978.

Dunér Anna & Räder András, *I helgonens värld*. 2003.

Elias Norbert, *Sedernas historia*. 1989.

Enoksen Lars Magnar, *Skånska runstenar*. 1999.

Folin Nina, Tegnér Göran (red), *Medeltidens ABC* (utgiven av Statens historiska museum) 1985.

Gravett Christopher, *Riddare*. (i serien fakta i närbild, rikt illustrerad) 1997.

Guillous Jan, *Vägen till Jerusalem*. 1998.

Guillous Jan, *Tempelriddaren*. 1999.

Guillous Jan, *Riket vid vägens slut*. 2000.

Hagerman Maja, *Spår av kungens män*. 1996.

Harrison Dick, *I Arns fotspår* (rikt illustrerad) 2002.

Holmbäck Åke och Wessén Elias, *Svenska landskapslagar, tolkade och förklarade av Åke Holmbäck och Elias Wessén, Skånelagen Gutalagen*. 1979.

Isacson Claes-Göran, *Skånska kriget 1675-1679*. 2000.

Jonson Magdalena, *Populära spel under medeltiden*. Kalmar läns museum. 1996.

Lagercrantz Rose, *SigridSagor- om åtta flickor på medeltiden*. (rikt illustrerad) 2004.

Lidbeck Lena Nyberg Anders, *Riddarnas värld* (rikt illustrerad) 2003.

Longour Michèle, *Riddarborgar*. (rikt illustrerad, bilderbok) 2002.

Lundgren Tina, *Ve och fasa råtrutten*. (rikt illustrerad, bilderbok) 2002.

Mogensen Lone, *Jätten Finn* (rikt illustrerad, bilderbok) 1999.

Moses Brian, *Medeltidens medicin* (rikt illustrerad, bilderbok) 1997.

Nordberg Michael, *Den dynamiska medeltiden*. 1984.

Peterson Hans. 2003. *Jag, Margareta Kung Byxlös*. (rikt illustrerad)

Schön Ebbe, *Älvor, vättar och andra väsen*. 1986.

Svanberg Fredrik, *Vikingatiden i Skåne*. 2000.

Swahn Jan-Öjvind, *Fil, fläsk och falukorv-svenska mattraditioner genom tiderna*. 2000.

Tillhagen Carl-Herman, *Vardagsskrock*. 1982.

Trenter Laura och Kovanen Erika, *Gräv efter spår*. 2001

Wahlöö Claes, *Metropolis-ärkebiskoparnas och kungarnas Lund*. 2001.

Wahlöö Claes och Göran Larsson, *Slaget vid Lund. Ett mord och icke ett fältslag*. 1998.

Westergren Ebbe, *Tillbaka till medeltiden*. (rikt illustrerad) 2002.

Åhlén Marit, text & Vincent Jaques, *Thorger och Disa lär sig rista runor*. Riksantikvarieämbetet. (rikt illustrerad) 2002.

Kulturens Årsbok, *Metropolis Daniae - ett stycke Europa*. 1998.

Kulturens Årsbok, *Perspektiv på traditioner*. 1999.

Länkar:

www.kalmarlansmuseum.se

www.kpn.se (litteraturltips om b a helgonböcker)

www.svenskakyrkan.se/spanga

www.historiska.se/medeltidbild

www.ts.skane.se

Kalmar Länsmuseum

KP-katalogen Region Skåne

Svenska kyrkan

Historiska museet i Stockholm

Terra Scaniae- Skånes historia på internet